Ш6(2Р-6Ко) 7
Ю 94

Любкин
4038

Василий Юхнин

Бианнор

Василий Южнин

Бия нюр

повесть

Коми Госиздат
1952

Ш16(2Р-6К)7
1094

134086
9к

БИБЛИОТЕКА
Самарского
ГОСУНИВЕРСИТЕТА
имени 50-летия СССР

МАТВЕЙ ДЕД

Сеня Майбыров нарошнӧ дыр эз биась жырйын. Сійӧ ветлӧдліс джодж кузя да наизусть велӧдіс Олег Кошевойлысь рольсӧ: некымын час мысти сылы ковмас выступайтны аслас школаса сцена вылын, кӧні сувтӧдсьӧ пьеса «Том гвардия».

— Том гвардияса членъяс радӧ пыригӧн,— негораа, но сьӧлӧмсяньыс шуаліс сійӧ,— оружие кузя аслам другъяс водзын, рӧднӧй многострадальнӧй му водзын, став народ водзын торжественнӧя клянитча — кыв шутӧг пӧртны олӧмӧ организациялысь любӧй задание...

Кадысь кадӧ Сеня матыстчывліс ӧшинь дорӧ, медым ывлавывса би югӧр улын видзӧдлыны тетрадьӧ, стӧч-ӧ шуавсьӧ. Сэк жӧ сійӧ кыліс, кыдзи ӧдзӧс сайын мамыс пожналіс пызь, кыдзи, колхознӧй скӧтнӧй дворысь воӧм бӧрын, пыравліс керкаӧ Лена чойыс да майшасьыштіс дедыс вӧсна, коді кӧсйис воны праздник вечерняӧ, но век на эз вӧв.

— Ставыс гӧгӧрвоана,— водзӧ велӧдіс рольсӧ Сеня.— А предатель Фомин йылысь вопрос ме век жӧ сувтӧда торйӧн. Мӧдам гӧлӧсуйтны штабса быд член ӧтиӧн-ӧтиӧн... Тюленин, Туркенич, Земнухов, Шевцова, Громова...

Öшинь улын, кылӧ, увтыштіс тӧдтӧм гӧлӧса пон. Сеня видзӧдліс ывлаӧ. Туй мӧдарса керкаяс пӧлӧн, веськыда кын корӧга сьӧд му вывті, кайис катыдпомлань ружьеа морт. Водзас и мышкас сылӧн ӧшалісны еджыд кӧчьяс.

Кӧч кыйысь бердіс нин керкаяс сайӧ; сикт кузяла сярвидзисны столбъяс йылын электролампочкаяс; ньӧжйӧник шпоракылісны аски кежлӧ ӧшӧдӧм гӧрд флагъяс сельсӧвет керка вылын, сельпо здание пельӧсын; дзирдаліс биясӧн да кумачӧн средньӧй школалӧн фасад, казьтыліс Сенялы геройлысь роль велӧдӧм йылысь. Но буретш ӧні эз ло окота репетируйтны, быттьӧ талы мешайтісны сӧмын на аддзылӧм еджыд кӧчьяс.

«Збыль ӧмӧй оз лок талун? Торксяс ӧмӧй планным?» — думайтіс Майбыров да, неокотасӧ венӧмӧн, бара мӧдіс велӧдны рольсӧ.

Вот сійӧ помалӧ нин лыддьыны текст, зільӧ аддзыны текст серти тӧдчанаджык жестъяс да дзикӧдз вунӧдӧ сы йылысь, мый мешайтіс репетируйтны.

— Генерал, бураkӧ, оз тӧд миянлысь народнӧй обычайяс. Великӧй Октябрьскӧй революция годовщина честь кузя миян йӧз век ӧшлӧны гӧрд флагъяс.

Сенялы кажитчис, мый сійӧ ӧні абу ылі войвывса сиктысь томиник зон, абу ӧкмысӧд классын велӧдчысь-отличник — сійӧ ӧні вӧлі став сӧветскӧй челядьлӧн и гырысьяслӧн радейтана герой Олег Кошевойӧн. Сыкӧд орччӧн сулалӧ сцена вылын Митя Кушманов, и сійӧ сідзжӧ абу Кушманов, а Тюленин...

— Ёртъяс! Менам дона ёртъяс! Мед ми кулам сідзи, кыдзи кулісны миян Рӧдина вӧсна медбур большевикъяс! Мед ми кулам тысячапӧв, сӧмын мед нэм чӧж югъяліс му вылын миян великӧй Рӧдиналӧн югӧрыс!..

Посводзын никсыштіс Буско понйыс, лыр волытӧм бӧрын несмела вӧзйысис керкаӧ. Сенялӧн мамыс, кылӧ, сійӧс лэдзис керкаӧ, меліа сёрнитыштіс сыкӧд. Сэсся бара воссьыштліс керка ӧдзӧс, тринькерыштіс чер шы. А Сеня ставсӧ тайӧс быттьӧ кыліс и эз кыв: сійӧ бӧрйис гӧлӧссьыс колана интонация, корсис туянаджык жестъяс, поведениелысь манера, мед кӧть неуна лоны сэтшӧмӧн, кутшӧмӧн, колӧ чайтны, вӧлі Олег Кошевой аслас благороднӧй олӧм да тышлӧн медбӧръя минутаясӧ.

Ӧдзӧс воссьӧмысь жырйын югдыштіс.

— Сеня, тэ нӧ он кыв али мый?.. Дедыд воис.

— Воис?..

Мукӧд дырйи кӧ, Сеня уськӧдчис дедыслы паныд ичӧтик детинка моз, ӧшйис сылы морӧсас либӧ мӧдіс отсавны пӧрччысьны. А ӧні первой включитіс жырйӧ би, пуктіс этажерка вылӧ тетрадьсӧ, видзӧдчыштіс зеркалаӧ, абу-ӧ дзугсьӧма юрсиыс, да сӧмын та бӧрын петіс.

Пӧрысь вӧралысь удитӧма нин пӧрччыны вылыс паськӧмсӧ и ӧні пукаліс кӧтшас лабич дорышӧ кыкнан кинас пыксьыштӧмӧн, быттьӧ поліс мудзӧм мыш кусыньтчӧмысь. Сійӧ вӧлі защитнӧй рӧма материеысь вурӧм дӧрӧма, ас кыӧм ной гача, пими моз вурӧм кучик кӧмкота.

— Видза олан, дона пи, видза! — внукыслы кисӧ воча сетігӧн шыасис дед.

Гӧлӧсыс сылӧн вӧлі мургана, чуньясыс кызӧсь да крукыляӧсь и зэв чорыдось.

— Чолӧм, дедӧ!.. Кушманов Митякӧд ми сэтшӧма тэнӧ виччысям...

— Митякӧд...

Сеня эз велав, шензьыштіс али юаліс дедыс. Но сійӧ гӧгӧрвоис, мый сёрнитны кыйсьыны вӧзйысьӧм йылысь зэв на водз. Дед вермас шуны: «Ог лэдз. Бусколы колӧ шойччыштны». И оз веж ассьыс кывсӧ.

— Мый нӧ сідз Митяыс менӧ виччысьӧ?

Сеня видзӧдліс мамыс вылӧ. Мамыс ӧд оз на жӧ тӧд пиыслысь праздник лунъясса план йывсьыс. И сійӧ шуис:

— Талун найӧ выступайтӧны школаын. «Том гвардия» пуктӧны.

Да ылӧдан ӧмӧй Матвей дедӧс... Пашкыр синкым увсянь сылӧн синъясыс аддзӧны морттӧ ставнас.

— Тэ дзик нин ыджыд лоӧмыд, ӧтка пи,— шуис Матвей дед да, кажитчӧ, нюммуныштіс дзормӧм тош пырыс.— Отечественнӧй война помасян воӧ тэ вӧлін меным сӧмын тасма вӧньӧдз, а ӧні, видзӧдтӧ, пӧшти верстьӧ морт нин.

— Век вывланьӧ, дедӧ.

Ӧдзӧс дорын тыдовтчис Лена — тыръяя да банйӧм чужӧма ныв.

— Со и дедӧ локтӧма,— шуис сійӧ.— Буретш пӧру. Пывсян регыд ваймас.

Сеня дінӧ локтіс Буско, вазьӧм нырнас инмӧдчис сы ки дінӧ.

— Гажтӧмчин? — Бусколысь кык пель костсӧ малыштіс Сеня. Пон мӧдіс ӧвтчыны бӧжнас.— А грамотатӧ ассьыд вунӧдін эн на? Дедӧ, сійӧ помнитӧ на, мыйӧ ме велӧдлі?

— Помнитӧ. Уртӧ ваяс кок улӧдзыд, пуктас и куйлӧ. Он кӧ тшӧкты увтчыны — ланьтас, морт моз гӧгӧрвоӧ.

Буско муніс овчарка понлань. Сэтшӧм жӧ руд гӧна, кузь гырка, но пельясыс и нырыс дженьыдджыкӧсь, а бӧжыс кӧлач моз чукыльтчӧма.

— Час, ме сійӧс вердышта мыйӧнкӧ,— пачводзлань мӧдӧдчыліс Сеня, но дедыс шуис:

— Уръяс эмӧсь. Пывсьыны лэччытӧдз, час, ме кульыштa найӧс.— И кӧтшас тувйысь вайис кучик пельпомъяса лазсӧ, перйис сэтысь пызан вылӧ вит ур да анча*.

— Аттӧ, зонмӧ, кутшӧм мича! — анчаӧс киас босьтіс Сеня.— Талунъя жӧ?

— Сы бӧрся вӧтлысьӧм вӧсна и сёрмим Бускокӧд воны гортӧ.

Анча олӧ чув** моз жӧ вӧр юясын; сылӧн сьӧдбӧжлӧн кодь чорыд дук, и ур кыйигӧн оз быд пон кутчысь анча дінӧ, мед не торкны ныриссӧ. Но Буско вӧлі ыджыд сьӧлӧма пон да кутчысис быд зверь дінӧ ӧткодя, медтыкӧ веськалас свежӧй коктуй вылӧ.

Матвей дед мӧдысь муніс кӧтшасӧ, босьтіс сэтысь ассьыс нопсӧ, вайис сійӧс пызан вылӧ. Нопйыс вӧлі ыджыд и зэлыд.

— Тэ, Сенюк, разь сійӧс да перъяв, мый сэні эм,— уръясӧс кульны пуксигӧн шуис дед.

Нопйысь Сенялы ки улас сюри понлӧн кодь кузь гӧна ку. Сеня видзӧдліс дедыс вылӧ, но сійӧ быттьӧ нинӧм эз кӧсйы тӧдны, уръясӧс кульӧм кындзи, сӧмын синбӧжнас гусьӧник видзӧдліс пызанлань да бара нюммуныштіс тош пырыс.

Кузь гӧна зверыс вӧлӧма рысь. Сылӧн первой петкӧдчис юрыс, сэсся мӧдіс кыссьыны тушаыс; Буско чеччис куйланінысь, сувтӧдіс шоша гӧнсӧ да скӧра мӧдіс ветлӧдлыны джодж кузя — рысьӧс кыйигӧн сійӧ ёна пурсис сыкӧд да век на скӧраліс. Но тайӧ скӧралӧмсӧ сылысь ӧні некод эз аддзы: мам да чоя-вока видлалісны рысь ку.

— Кутшӧм кузьӧсь сылӧн кокъясыс, мыйгырся лапаясыс, а юрыс зэв ичӧт, ыджыд каньлӧн кодь,— шензис Лена.

Сеня мӧдіс юасьны дедыслысь, кутшӧм местаысь да кыдзи лоӥ кыйӧма тайӧ скӧр зверсӧ.

---

* А н ч а — норка.

** Ч у в — вурд, выдра.

— Бусколӧн прӧмыс,— юрсӧ лэптывтӧг вочавидзис дедыс.— Лыйны весиг эз удайтчы, ачыс и джагӧдіс. А местасӧ тэ он тӧд. Биа нюр дорысь кыйим.

Нопйын ещӧ вӧлӧма кык тулан ку, сьӧдбӧж куяслӧн дзонь кӧртас, уна десятка ур. Ставсӧ тайӧс лои перйӧма лӧз клеёнкаа пызан вылӧ.

«Наверно и пушнина сдайтан сезонной нормаыс тырис дедӧлӧн,— думыштіс Сеня.— Джуджыд лымйӧдзыс ещӧ мыйта кыяс!»

Матвей дед — вӧралысь-отличник, кольӧм во получитліс всесоюзной премия. Но сійӧ жӧ — Ленин нима колхозын бур колхозник.

Дед видзӧдліс гӧбӧч вывлань:

— Сеня, эстӧні шатьяс эмӧсь. Лэччӧд найӧс.

Лена котӧртіс ваймӧдны пывсян, мам муніс пачводз дорӧ.

Сеня киысь Матвей дед босьтіс вӧсньыдик шатьяс, ӧтиӧс колис аслыс пысавлыны свежӧй ур куяс, а мукӧдъяссӧ сетіс бӧр.

— Тэныд удж: разяв ур десяткаяссӧ да ур куяссӧ пысавлы шатьяс вылас. Косьтыштны найӧс колӧ.

Локтіс Кушманов Митя. Сійӧ, тыдалӧ, ӧдйӧ котӧртӧма: мугов чужӧмыс банйӧма, пельясыс быттьӧ ӧгралӧны, нырбордъясыс вӧрышталӧны быд лолыштӧмысь. Митя вӧлі чийӧб тушаа, но кок йылас сюсь, смоль сьӧд синъясыс быттьӧ век ворсӧдчисны, а сёрниыс тэрыб:

— Матвей дед локтӧма... О, мыйта урыс! Рысь?.. А ме школасянь,— сэсся вашнитіс Сенялы: — Сёрниыс вӧлі дедыдкӧд?..

Кушманов тэрмасис не сӧмын сёрнитны. Школаын учитель юалӧм вылӧ сійӧ ӧтвечайтіс парта сайысь чеччигмозыс на и, колӧ шуны, стӧча. Контрольнӧй уджъяс вӧчис дас вит — кызь минутаӧн и получайтіс четвёркаяс, но эз кӧ тэрмась, вермис эськӧ получайтны пятёркаяс. Физкультура вылын — акробат, соревнованиеяс дырйи — водзын мунысьяс лыдын, и, бара жӧ, вермис эськӧ кокниа лоны первойяӧн. А карикатураяс рисуйтӧ— кыӧм доймытӧдзыд сералан.

— Давай отсась,— вочакыв пыдди шуис другыслы Сеня, и Митя гӧгӧрвоис, мый кыйсьыны мӧдӧдчӧм йылысь дедыскӧд сёрни абу на вӧлӧма.

Вӧлі весиг тешкодь, мый найӧ — ортсысяньыс и характер серти не ӧткодь том зонъяс—дружитісны. Кыдзи позьӧ донъявны Сеняӧс? «Сизимыс мерайт да ӧтикысь вунды». Майбыров Сенялӧн и туша тэчасас вӧлі мыйкӧ топыд да лабутнӧй. Ветліс Сеня лайкъялыштӧмӧн, быттьӧ быд

коктуй печатайтіс. Видзӧдлас тэ вылӧ, и тэныд окота видзӧдны сы вылӧ, окота панны сёрни да сёрнитыштны сьӧлӧмсянь.

Ур куяс ӧдйӧ содісны шатьяс вылын. Сеня юаліс Митялысь, мыйла сійӧ ӧні ветлӧма школаӧ.

— Да, век сы могысь,— ӧвтыштіс кинас Митя.— Тюленинлы сьӧкыд сёрнитны менам вомӧн... Дикция кузя Иван Павловичкӧд уджалыштім.

Иван Павлович — Сенялӧн да Митялӧн учитель, велӧдӧ история да литература кузя, а драмкружокын — режиссёр пыдди.

— И кыдзи артмӧ?

— Аддзим условнӧй сигнал. Кор ме сцена вылын вунӧдча да мӧда сёрнитны тэрыба, сэк сцена сайын Иван Павлович ньӧжйӧникӧн тринькерыштас графинӧ кучкӧмӧн...

Матвей дед немвиччысьтӧг серӧктіс:

— Тэ нӧ, Митя, ворсан жӧ спектакляс?

Кык друг видзӧдлісны ӧта-мӧд вылас: вӧлі гӧгӧрвоана, мый старик ньӧти оз пыдди пукты Митяӧс. «Том гвардия» романсӧ ӧд Матвей дед лыддьыліс и гӧгӧрвоӧ, кутшӧмӧн колӧ лоны сцена вылын Сергей Тюленинлы.

Митя синъясын югнитіс ӧбида.

— Да, Матвей дед,— шуис сійӧ тэрмасьтӧг,— спектакльын ме ворса жӧ.— И, Сеня вылӧ видзӧдӧмӧн нин, сідз жӧ лабутнӧя содтіс:—Ми эськӧ ёна вӧлім радӧсь, тэ кӧ, Матвей дед, волін постановка выланым.

Дедлы мыйлакӧ эз сюрны кывъясыс. Сійӧ первой неногӧн кызӧктіс, чӧв помаліс ур кульӧмсӧ, кусӧ пысаліс шатьӧ вылӧ, яйсӧ нуис кӧтшасӧ да сетіс Бусколы.

— Пасибӧ бур кывйыд вылӧ, Митя,— шыасис медбӧрын дед.— Сӧмын ӧд ме талун ёна мудзи. Меным эськӧ ӧдйӧджык паччӧрӧ. Гажӧй быри сыысь.

Сеня отсыштіс другыслы:

— Тэ, дедӧ, удитан на ставсӧ вӧчны миян спектакль заводитчытӧдз — пывсьыны и шойччыштны. Спектакльыс лоӧ торжественнӧй заседание бӧрын. Таысь кындзи, оз ков вунӧдны: праздникыс таво куим лун чӧж. А праздник бӧрас, дедӧ, сельсӧветлӧн сессия воссьӧ. Тэныд, кыдзи депутатлы, и праздник бӧрас на ковмас эновтчыны вӧрад кайӧмысь.

— Ладнӧ, сідзкӧ,— вочавидзис дед да Сеня киысь босьтіс ур куясӧн тыр шатьӧ.

Матвей дедлы öні вöлі окота висьтавны томйöзлы мыйкö интереснöйöс. Сійö пыркнитыштіс шатьсö — ур бöжъяс ворсыштісны вöнь тугъяс моз.

— Мыйяс öшалöны шать вылас? — мудерамоз юаліс сійö.

— Ур куяс.

— А кыдзи шуöны комиöн көпейкаяс?

— Уръясöн.

— Сідзкö, мый артмö?— быттьö ассьыс юаліс дед да ачыс жö и вочавидзис:— Öтка ур — посни сьöм ыдди, уръясöн тыр шать — шайт ыдди. Тадзи вöвлöма важся комияслöн.

Тöдчис, Матвей дед вöлі дöвöлен. Синъясыс сылöн читкыртчыштісны, тошка чужömыс лои мелі.

«Вот эськö öні панны сёрни вöравны вöзйысьöм йылысь,— думыштіс Сеня.— Сömын вот мыйсянь заводитны, мед эськö дедö сöгласитчис сетны Бускосö, ружьесö да дрöб-порохсö?»

— Тэ, дедö, шуин, мый рысьтö кыйин Биа нюр дорысь?— юаліс сійö. — Мыйла нюрыс шусьö биаöн?

— Мыйла шусьö биаöн?..— внукыс вылö видзöдліс дед да бöр копыртчис кульны анчаöс. Пуртыс сылöн вöлі лэчыд — не сійö ыджыд пуртыс, кодöс вöралысь новлöдлö пуртöсын тасмаö öшöдömöн, а ичötик — и тайö пуртторйöн сійö быттьö ворсіс. Вожöдіс нин анчалысь бöр кокъяссö, кульыштіс лапаяссö, сэсся дзоньнас кокъяссö, кутчысис бöж дінас...— Хм. Мыйла сійö шусьö Биа нюрöн?.. Тайö, пожалуй, сідзжö интересно лоö тіянлы.

Митя босьтіс киас рысь ку да, сійöс видлалігмоз, лöсьöдчис кывзыны. Но сэк жö Буско эновтіс ассьыс медбöръя урджынсö да скöрысь матыстчис Митя дінö. Сылöн бара сувтіс шоша гöныс, синъясыс тöдчымöнъя гырдмисны, став аслас поведениеöн быттьö көсйис висьтавны Митялы: «Пукты бурöн, пукты. А то сійö, тöдан, кутшöм. Сылысь пиньяссö ме аслам кучик вылын тöдмалі».

— Ок и скöр вöлі рысьсö джагöдігöн,— Бусколань довкнитіс юрнас Матвей дед.— Суткиджын весиг сёйны эз вермы... А Биа нюрыдтö — сійö зэв ылын, менам мöд керка сайын. Ме тэнö, Сеня, сэтчöдз некор на эг нулы. Некод оз тöд, көні тайö нюрыс заводитчö, көні помасьö. Вит ю сэсянь заводитчö и витнанныс визувтöны разнöйлаö: öтияс — войвылö, мöдъяс — лунвылö, коймöдъяс — асыввылö либö рытыввылö.

Анча дінысь мӧдіс ӧвтны буретш сійӧ кляцӧй дукыс, кодысь ӧтдорт-чӧны понъяс.

— Вомтӧ кӧть кляптав тайӧс кулигӧн,— эз вермы кутчысьны эля-сьыштӧмысь Матвей дед да водзӧ висьталіс Биа нюр йылысь:—Ті, дерт, онӧ эскӧй, да и ме, пӧрысь морт, ӧні ог жӧ эскы, но коркӧ эскылі, эскылісны ставӧн: сійӧ нюрыс нимавліс лёк славаӧн.

— Кыдзи лёк славаӧн?

— Да, сідз жӧ. Вӧрса мутияслӧн главнӧй оланіныс быттьӧкӧ сэні вӧвлӧма.

— Центрыс, позьӧ шуны,— шмонитыштіс Сеня.

— Центр не центр, а эз унаӧн важӧн смелмӧдчывлыны вӧравны тайӧ нюр дорӧсъясын. Ме ог нин шу — нюрас, сылӧн діяс вылын,— тӧдчӧдыштіс дед.— А коді эз кӧсйы лоны полысьӧн,— юрнас мынтысьліс... Да, зонмӧ, быдторйыс вӧвлі. Весьӧпӧрӧмӧн волывлісны гортас Биа нюр дорын вӧралысьяс либӧ дзикӧдз эз волывны...

Но водзӧ висьтавны лои некор: пырис Лена, мӧдіс тэрмӧдлыны дедсӧ да Сеняӧс пывсьыны лэччыны. Да и Сенялы вӧлі некор кывзыны мойдъяс: сылы регыд ковмас мунны школаӧ.

— Тэ вот мый, Митя,— гусьӧн шӧпкӧдыштіс другыслы Сеня,— сёрмышта кӧ, энӧ тӧждысьӧй сэні, ме локта. Меным ӧні сёрнисӧ колӧ нуӧдны дедӧкӧд сэтшӧм ногӧн, мед сійӧ сӧгласитчис лэдзны миянӧс вӧравны аски асывсянь.

...Пывсян небзьӧдіс Матвей дедӧс. Чай юигӧн Сенялӧн мамыс сетіс дедлы винатор, и пӧрысь лысьӧм лои ещӧ на кокниӧн, долыдджыка мӧдіс ветлыны сӧнъясӧд шоналӧм вир.

— Сідзкӧ, тэ, Сенюк, талун ворсан, позьӧ шуны, главнӧй рольсӧ,— шуис дед, кор Сеня мӧдіс пасьтасьны. И ошкӧмӧн нин содтіс:— Тӧдса Олег Кошевойкӧд, тӧдса. Сылысь роль ворсны, вокӧ, колӧ став сьӧлӧмсяньыд. И овны колӧ велӧдчыны налысь. Да-а. Овны колӧ на моз — повтӧг да честнӧя, народлы пӧльза вӧчны думайтӧмӧн.

Сеня меліа видзӧдліс дедыс вылӧ:

— Аттьӧ татшӧм велӧдӧмсьыд, дедӧ. А спектакль вылӧ ми тэнӧ мӧдам виччысьны.— И заводитліс нин петны. Но старик мыйкӧ кӧсйис на висьтавны:

— Сідзкӧ, Сенюк, тэныд ёна окота ветлыны вӧрас?— юаліс сійӧ да сэк жӧ тэрмасьыштіс шуны:— Том дырйи ачым сэтшӧм вӧвлі — праздник

лунъястӧ гортын эг пукавлы, век ветлӧдлі пищальӧн. Вӧралӧмыд, зонмӧй, вайӧ пӧльза не сы мында кынӧмыдлы, мыйта вежӧрыдлы да здоровьеыдлы... Сӧмын вот Бускотӧ шойччӧдтӧм лоӧ. Гашкӧ, не аски, гашкӧ, аскомысь мунанныд?

И, кодыр аддзис Сенялысь недӧвӧльнӧй чужӧмсӧ, содтіс:

— Либӧ, думыштла ещӧ... А тэ мун, мун школаад. Ме вола жӧ.— Да заводитіс паськӧм корсьны.

ЮГЫД ВӦР

Аскинас том кыйсьысьяс мӧдӧдчисны гортсьыс кыа петігӧн, но, ыбъяс кузя мунігкості, тайӧ кыаыс паськаліс да джуджданмис, а сылӧн шӧрыс ыпнитіс виргӧрдӧн, быттьӧ помтӧмӧн кажитчысь мӧдлапӧвса вӧрсай дзоньнас ӧзйӧма.

— Лоас тӧла лун,— кыа вылӧ индӧмӧн шуис Сеня.

— Меным тайӧ веськодь — лӧнь кӧть тӧла,— тӧждысьтӧг вочавидзис ёртыс да бара исковтыштіс пужйӧн пызялыштӧм пӧпутнӧй йи кузя, коді артмӧма канаваын.— Главнӧйыс сыын, мый ми тэкӧд мӧдӧдчим.

— Тайӧ, дерт, зэв важнӧ, мый буретш тэкӧд, этатшӧм туристкӧд, мунам.

Митя Кушманов долыда серӧктіс: кутшӧм сэн турист! Сійӧ пасьталӧма кокньыдик ватник, кокъясас гырысь ботинкияс да гетры, юр вылас важиник фетрӧвӧй шляпа, кодлӧн нӧйтчӧм полеясыс ӧшйӧмаӧсь том зонлы векньыдик пельпомъяс вылӧдзыс. Митя весиг эз вӧралысь моз ну берданка ружьесӧ. Черыс мешайтіс ичӧтик нопйыслы, а нопйыс — черыслы. Бокас Митялӧн бовъяліс полевӧй сумка, кытчӧ сюялӧма дзик тырыс самӧй разнӧйтор: патронъяс, дрӧб-порох, пӧсь кӧвдумъяс, рисуйтчан блокнот, карандашъяс, компас.

— Ветлыны кӧ вӧрӧ, тӧдӧмысь, не куш киясӧн,— шмонитіс Митя.— Чер, пурт да ружье — сійӧ вывті этша. Куш проза. Сувтлы кыа фон вылас, рисуйтышта.

Сенялы эз терпитсьы регыдджык пырны вӧрӧ. Митя мӧдіс кевмысьны:

— Кӧть ӧти минута кежлӧ сувтлы. Сӧмын набросок. Вот тадзи... Вот, вот!.. Ӧти здук...

Буско сулаліс Сенякӧд орччӧн дом йылын. Сійӧ вӧлі жугыль, тыдалӧ,

эз вöв окота мунны вöрö прамöя шойччытöг. Но рисуйтчысь вöчис Бускоёс гажаджыкöн. Сійö зілис вöчны мичаджыкöн и Сеняöс. Дерт, тайö сöмын набросок. Матвей дедлöн вöралан шапкаыс Сеня юрын лоас ичöтджыкöн, сылöн жö лазйыс — дженьыдджыкöн, пими моз вуröм кучик кöмкотыс — кок сертиыс.

Митя öдйö рисуйтіс и нюмъяліс. Сійö вежöрын мöдіс артмыны мöд рисунок — карикатура. Лазйыс лоö ещö на кузьджык збыль дорсьыс, шапкаыс турун юр кодь, ош кыян пуртыс, коді öні öшалö пуртöсын шуйга бöкас, лоас сабля ыджджаöн, а двухстволкаыс, мöдарö,— чача кодьöн.

Тайö карикатурасö Митя сетас öтувъя школьнöй стенгазетаö, кöні уджалö редколлегия составын художникöн.

— Истöгтö босьтін, Митя?

— Истöг?..— дрöгнитіс Кушманов да öдйö мöдіс лукйысьны зепъясас, полевöй сумкаас.

— Ла-а-аднö,— нюжöдыштіс Сеня.— Менам эм. Мöдöдчим водзö. А то дзик лунъюгыд лоас. Аддзан, сиктнымлöн бияс муртса нин тöдчöны.

Сикт тасянь тыдаліс кыалöн шуйга борд улас. Сійö збыльысь кажитчис кусömöн, кöть эськö би вöлі выключиттöм на. Столбъяс йылын лампочкаяс тöдчисны кусысь кодзувъяс моз.

— Сэні регыд лоас гажа,— быттьö жальпырысь шуис Митя.— Митинг, демонстрация...

Сеня та вылö нинöм эз шу: мöдöдчöма кö, колö мунны.

Митя вöтчис ёртыс бöрся и друг думыштіс ас йывсьыс, мый сыын зэв на уна челядьруыс. Но öд Митя Кушманов вермö нин лоны и сэтшömöн, кутшömöн кöсйö. Омöля öмöй артмис Сергей Тюленинлöн рольыс? Спектакль бöрын весиг Матвей дед шуис Митялы: «Эг виччысь ме тэсянь татшöм бура ворсöм. Молодец!» И таысь Митя Кушмановлы лои лöсьыджык.

Вöр туй вöлі кын жö. Нырбордъясö чазгис кöдзыд. Сеня лэдзис повод йылысь Бускосö да мöдіс шутьлявны понйыслы бур кыйсьыс моз — кузя нюжйöдлömöн, фигуристöя. Вöралысь пон ветлö-корсьö татшöм шутёв шыö.

Вöрыс öні кажитчис водз ар серти дзик мöд кодьöн. Лэчтуй сиавны да кыйны дедыскöд ветлігöн Сеня прöйдитліс таті унаысь нин и сылы сэки кажитчывліс, быттьö мунöны веж вöрöн гögöр тупкöм коридороöд. Дружнöя шумитісны кыдзьяс, пипуяс; туганъяснас довкйöдлігмоз налы

отсасисны козъяс да ньыв пуяс; вына увъяснас ӧвтчисны, быттьӧ дирижируйтісны, великан-пожӧмъяс. Вӧрлысь гожся сьыланкывсӧ вынсьӧдіс сылӧн жӧ музыка, пармалысь музыкасӧ озырмӧдіс аслас жӧ сьыланкывйыс. Вӧлі мыйкӧ дружнӧй да гажа, кыпыд и таинственнӧй. Весиг лэбачьяслӧн горалӧмыс кажитчис ӧтувъяӧн вӧр шыкӧд.

Ӧні ставыс тайӧ кытчӧкӧ вошӧма. Веж паськӧмсӧ дзикӧдз пӧрччӧм сійӧ жӧ кыдзьяс, пипуяс сулалісны ӧта-мӧд дінсьыс торйӧн-торйӧн; ас кежсьыныс чӧла думайтісны козъяс; нинӧм эз интересуйт дирижёр-пожӧмъясӧс. Войвыв парма тайӧ асылӧ сулаліс мыйкӧ быть лоантор виччысьӧмӧн — стрӧг да пӧкӧритчыны дась. Сэк жӧ сійӧ вӧлі шензьымӧн югыд да гора, и кажитчис, быттьӧ сылӧн абу кольӧма талун кежлӧ ни ӧти решиттӧм вопрос да та вӧсна, шыасьлас кӧ,— зэв яснӧя, тыр гӧлӧсӧн.

Буретш тадзи яснӧя да тыр гӧлӧсӧн кылыштіс Бусколӧн увтыштӧмыс. Сійӧ, тыдалӧ, воис урлӧн коль идасӧ* и бура эз на тӧд, суӧдіс-ӧ асьсӧ урсӧ. Лолі дыркодь лӧнь. Но Буско эз весь ов. Сійӧ ӧні ӧдйӧ котраліс идас гӧгӧр — вӧчаліс вӧрӧд кытшъяс — первой паськыдджыкӧс, сэсся ӧтарӧ векньыдджыкъясӧс. Ур некытчӧ абу мунӧма.

Кыйсьысьяслы ковмис кежны туй вывсянь вель ылӧ. Налӧн мунӧм шыыс вӧлі гора жӧ — няжгис кын косӧн кокувса важ кор да лякбадь, шарӧдчис вӧрзьӧдӧм леторос, чегъясисны увъяс.

Буско увтіс дзор козйӧ. Гӧгӧрыс вӧліны сэтшӧм жӧ гырысь козъяс да нэмӧвӧйся кыдзьяс. Кокулыс тані вӧлі кузь нитшка, и быд тувччӧмысь кын нитшкыс ярмунышталіс. Коктуй тӧдчис ождытӧм лым вылын моз.

— Давай, Митя, тышкалышт,— коз гӧгӧр кытшовтӧм бӧрын тшӧктіс Сеня. Сійӧ ичӧтысяньыс ветлывліс кыйсьыны дедыскӧд и ӧні ставсӧ вӧчис дедыс моз, сувтіс сэтшӧм местаӧ, кысянь медся бура тыдалӧ козйыс.— Сӧмын тэ первой эн ёна кучкы.

Сеня тӧдӧ, мый мукӧд дырйи урыс овлӧ улынджык увъяс вылын и вӧтлыны сійӧс сэтысь оз ков, матынджык лыйны.

Митя таӧдз эз на кыйлы промыслӧвӧй уртӧ: дед сылӧн эз вӧв, а батьыс служащӧй, вель дыр уджаліс каръясын да семьянас бӧр воис чужан местаясас регыд на. Веськӧдлӧ леспромхозӧн. Но Митя ичӧтнас вӧтлысьліс ас кодьясыскӧд гожся уръяс бӧрся и ӧні тӧдіс, мый колӧ вӧчны,— чер тышкӧн муртса кучкис козйӧ.

---

* И д а с — места, кӧні ур выльӧн на килльӧма коль.

— Ёнджыка,— командуйтіс Сеня.— Ещӧ ёнджыка!

Ур быттьӧ эз вӧв, эз вӧрзьышт козлӧн ни ӧти ув. Гашкӧ, сійӧ абу гайӧ козйын? Но Буско увтіс сӧмын тайӧ пуӧ.

— Волы менам местаӧ. Сувт и видзӧд йылас. Тышкалышта ме.

Найӧ вежсисны местаяснас. Митя лӧсьӧдчис лыйны, а пидзӧсъясыс, кылӧ, неуна дрӧжжитісны, дерт, эз полӧмла — сідз прӧста; он ӧд тӧд: урыс тыдовтчас и ковмас лыйны, либӧ лыян да он инмы...

Козйыслӧн діныс вӧлі кыз, кык мортлы сывъявмӧн. Кыдз позьӧ вылітіджык Сеня лӧсыштіс кырсьсӧ да став вынсьыс тышкалыштіс.

— Вӧрзис!— городіс Митя.— Ӧти ув вӧрзьыштіс, пӧшти йылас. Лыйны?

— Бура кӧ аддзан урсӧ, лый.

Сенялы вӧлі окота, мед первойӧн лыяс Митя.

— Асьсӧ ог аддзы...

— Сідзкӧ, видзӧд. Ещӧ кучка.

Чорыда тышкыштӧмысь ур ӧдйӧ петыштіс ув вылӧ, но эз сувт, чеччыштіс орччӧн сулалысь кыддзӧ, котӧртыштіс увъяс кузяыс да сідз жӧ сувтлытӧг пуаліс мӧд козйӧ. Ставыс тайӧ вӧлі сэтшӧм ӧдйӧ, мый Буско муртса удитіс тяв-тявкерны да уськӧдчыны, Сеня — босьтны ружье, Митя — нуӧдыштны ружье стволсӧ ур бӧрся да лыйны козъяс нин. Лыйӧм шыысь вӧр городліс йӧлӧгаӧн, пон мӧдіс увтны чорыдджыка.

— Козйыслысь увсӧ кӧсъян уськӧдны?

Сеня ӧні сулаліс ёртыс дінын да сюся видзӧдіс, кыдзи ур кайис пу кузя дзик йылас.

— Мыйла нӧ увсӧ?

— Кыдз мыйла? Урыс вӧлі кык метр сайын нин, кор тэ лыйин чеччыштӧм местаас.

Сеня друг орӧдіс ассьыс сёрнисӧ, эз вештыв синсӧ коз йылысь, топӧдіс пельпом бердас двухстволкалысь прикладсӧ и... лыйис.

Здук кежлӧ ставыс лӧньыштліс: эз нин юргы лыйӧмлӧн йӧлӧга шы, тшӧкмуніс понлӧн гӧлӧс, кыйсьысьяс чӧла видзӧдісны.

Буско легнитыштіс бӧжнас да нимкодя увтыштіс. Сійӧ сулаліс коз улын и, дерт, эз аддзы, мый вӧчсьӧ вылын, но сійӧ «аддзӧ» пельяснас: понлӧн пельяс кылӧны морт пельяс дорысь унапӧв ёнджыка; понлӧн эм ныpис, и сійӧн сідзжӧ «аддзӧ» синъяс дорысь не омӧльджыка. Мӧдногӧн кӧ, Буско тӧдіс нин, мый ур мӧдас усьны, и лӧсьӧдчис кутны сійӧс.

И збыльыс, самӧй коз йылас мыйкӧ сьӧкыда вӧрзьыштіс, лайкмуныштіс да тіралыштіс вӧсньыдик ув. Сэсся тыдовтчыліс урлӧн еджыд кынӧмыс. Здук мысти ур усьыштіс, но бӧр кокъяснас кутчысис увйӧ да ӧшйис, быттьӧ выль вося ёлка вылын чача. Сылӧн гӧныс лӧсталіс шонді югӧр улын, водз кокъясыс корсисны кутчысянін. Друг бӧр кокъяссьыс быттьӧ мыйкӧ орыштіс, и ур мӧдіс быгыльтчыны лыс лап вылысь лыс лап вылӧ. Буско ӧні нимкодя увтіс да чеччаліс усьысь зверлы паныд, а Митя думыштіс: «Вот кӧні темаыс — рисуйтны».

— Татчӧ вай!— Бусколы тшӧктіс Сеня.

Ур вӧлі шоныдик да лигышмунӧма. Дедыс моз жӧ Сеня пӧльыштіс урлы гӧнас — ӧтилаӧ, мӧдлаӧ, небыдик гӧн пыр быдлаын тыдовтчыліс еджыд кучик.

— Самӧй первой сорт...

— Нолтӧ, видла,— эз терпитсьы Митялы. Сеня моз жӧ сійӧ мӧдіс пӧлявны ур гӧнӧ...

Мӧдысь Буско увтіс пипуа давйысь. Кушмӧм увъяс вылын ур тыдаліс зэв ылысянь. Лыйис сійӧс Митя. Тайӧ урсӧ кыйӧм бӧрын туй вылӧ петігӧн найӧ веськалісны пыльӧмӧ шедӧм кӧч вылӧ.

Митя радлырысь горӧдіс:

— Прӧстӧ везитӧ миянлы!— да уськӧдчис босьтны кӧчӧс, но чурка да краж костӧ топалӧм кӧч некыдз эз шед. Сійӧс вӧлі колӧ босьтны кражсӧ лэптӧм бӧрын.

Майбыров Сеня видзӧдіс Митя Кушманов вылӧ шензьӧмӧн, быттьӧ эз кӧсйы эскыны аслас синъяслы.

Но Митялы вӧлі некор тӧдмавны Сенялысь думсӧ, сійӧ тэрмасис босьтны кӧчӧс, тэрмасис сёрнитны:

— Свежӧй кӧч яй, тӧдан кӧ... Да ещӧ мӧс выйӧн жаритны. Оз мешайт, дерт, луктор... Ичӧтика переч... Мамӧ миян пуктывлӧ лаврӧвӧй лист. Ок и чӧскыд — кывтӧ ньылыштан!...

Кӧч пыльӧм — дзонь сооружение. Сійӧ вӧчсьӧ лапъя коз улӧ, мед оз тыр лымйӧн тӧвнас. Коз бердӧ вӧчсьӧ вӧсни бадьясысь садӧк. Садӧк вомӧ пуктыссьӧ пес чурка, а вылас сы кызта жӧ краж лэптыссьӧ кӧч тӧрмӧн судта, октыссьӧ пипу увйӧн, и кӧч шедӧ краж улӧ, кор курччас тайӧ пипу увсӧ.

Митя лэптіс нин кражсӧ, босьтіс коскӧдыс лямӧдӧм кӧчӧс.

— Сійӧ из кодь кын. Первой ковмас сывдыны, сэсся кульны... Тэ ӧд

мастер сійӧс кульныс ӧ. Шыд миян лоӧ дзик праздник лунся кодь...— И тшӧкмуніс висьталігкостіыс: сійӧ аддзис ӧртыслысь чужӧмсӧ.

— Эк, тэ!..— пинь пырыс сӧдзӧдіс Сеня.— А ещӧ Сергей Тюленинӧс ворсін...

Митялӧн чужӧмыс первой ыпнитліс гӧрд краскаӧн, сэсся кыдзкӧ зэв ӧна бледӧдіс. Кӧчыс быттьӧ мыніс кисьыс, уси му вылӧ.

— Тэ тӧдан, мый ӧні вӧчан?..

Но сыын и делӧыс, мый Митя и ӧні на бура эз вежӧрт, мыйын сылӧн вӧлі мыжыс. А бледӧдіс, кажитчӧ, куш сы вӧсна, мый сьӧлӧмас бытш-кыштісны другыслӧн бӧръя кывъясыс.

— Мыйла тэ тайӧс... Тюленинсӧ?— гӧрддзасьӧм гӧлӧсӧн юаліс Митя.

— Тюлениныд честнӧйджык вӧлі тэ дорысь. Сійӧ эськӧ эз мӧд гусясьны тэ моз...

— Гусясьны?!.— шӧпкӧдыштіс Митя. И Сенялы друг лои экота серӧктыны: Митя збыльысь оз тӧд, мый вӧчӧ. Но Сенялы тӧдса кыйсьысьяслӧн закон, коді кажитчис сылы священнӧйӧн — да, да, священнӧйӧн!— не вӧрзьӧдны йӧз лӧвушкаӧ шедӧм зверь-пӧтка. Тайӧ гижтӧм законыс вуджис коми вӧралысьяслӧн поколениеысь поколениеӧ, вуджис сійӧ и Сенялы аслас дедсянь. Не сӧмын вӧрзьӧдны да не босьтны, но, закон серти, колӧ вӧлі шедӧмторсӧ ещӧ кранитны, мед сійӧ эз травитчы.

Митялы, буракӧ, вӧлі сэтшӧм ӧбиднӧ гусясьысьӧн сійӧс нимтӧмысь, мый сьӧд синъясыс мӧдісны вазьыны.

— Ме некор на нинӧм эг босьтлы йӧзыдлысь,— заводитліс Митя, но другыс сылӧн вӧлі неммиритчытӧм.

— А тайӧ?.. Кыйсьысь, гашкӧ, вежон чӧж ветлӧдліс вӧрӧд, вӧчаліс пыльӧмъяс, надейтчӧ кыйны кӧч, локтас кыйны и... пыльӧм дінас волӧмаӧсь гусясьысьяс... Тэ тайӧс гӧгӧрвоан али он?.. Мый эськӧ шуин тэ, пыльӧмыс кӧ вӧлі вӧчӧма тэӧн, а кыйны кутіс мӧд?

Митя сэсся нинӧм нин эз вермы шуны татчӧ. Сійӧ мӧдіс пуктыны кӧчсӧ бӧр местаас.

— И тадзи оз артмы,— сувтӧдіс сійӧс Сеня.— Босьтлӧма кӧ шедӧмторсӧ, бӧр оз пуктывны лӧвушкаӧ... Сійӧс колӧ ӧшӧдны, мед оз сёйны зверьяс...— И дзик нин мӧд гӧлӧсӧн юаліс:— Кӧвтор эм тэнад?

— Кӧвтор?.. Час, корсьла...

Сеня ӧні видзӧдіс ӧртыс вылӧ да аддзис, кыдзи сылӧн чужӧмыс бӧр

югдыштіс, кыдзи лытӧмӧн кажитчысь тэрыб киясыс ӧдйӧ лукйысисны полевӧй сумкаас, сэсся ичӧтик нопъяс, но лишнӧй ковтор некӧн эз вӧв. Митя век жӧ пикӧ эз во: сійӧ ньӧти жалиттӧг вундіс ноп юрйывсьыс шнурсӧ.

— Корталам бӧр кокӧдыс да ӧшӧдам со эсійӧ ув вылас,— заводитіс стсасьны Сеня.

И кодыр кӧч мӧдіс нин ӧшавны коз улын, кыкнан ёртыслы лои сэтшӧм долыд, мый на костын лолӧм лӧсьыдтӧмыс быттьӧ абу и вӧвлӧма.

— Ми вот ещӧ мый вӧчам,— нюммуніс Сеня,— записка колям. Вайлы бумагатор да карандаш.

Митя ещӧ на тэрыбджыка корсьыштіс бумага да карандаш.

«Ноябрь 7-ӧд лунӧ таті пройдитісны вӧралысьяс — Кушманов Митя да Майбыров Сеня»,— гижыштіс Сеня да чургӧдіс Митялы бумагасӧ.

— Кырымась.

Найӧ паныдасисны воча син.

— Ме?

— Дерт жӧ тэ...

Кырымасигас Митялӧн ёна вӧрисны чужӧм мускулъясыс, быттьӧ сэтшӧм сьӧкыд вӧлі пуктыны кырымпассӧ. Окота вӧлі шуны куш ӧти фраза сы йылысь, мый Сеня настоящӧй друг, но бара жӧ вӧлі сьӧкыд тайӧс шунысӧ.

Отсӧг вылӧ воис Буско. Сійӧ, кылӧ, бара мӧдіс увтны ур, и Сеня тэрмасьыштіс:

— Мӧдӧдчим.

— Мӧдӧдчим,— кыдзкӧ кызігсор шуис Митя да гусьӧник чышкыштіс синвасӧ.

Кык друг весиг эз казявны, кыдзи мӧдіс кыпӧдчыны тӧв, заводитіс шумитны вӧр. Тайӧс найӧ вежӧртісны сӧмын выль ур кыянінын: козъяс ёна шувгисны тӧв ӧдӧбъясысь.

— Ме тэныд шулі — лоас тӧла,— ур кыйӧм бӧрын казьтыштіс Сеня.— Ӧні некутшӧма оз позь лэдзны Бускоӧс ас дінысь. Ылӧ мунас— вермам не кывны сылысь увтӧмсӧ.

Но Буско и ачыс эз мӧд ылӧ мунны туй дорысь. Туй кузя мунігӧн вӧралысьяс воасны Матвей дедлӧн первойя кыйсян керкаӧ водзджык на.

— А ми сэні, керка дінас, видзӧдлам, мый вӧчны водзӧ. Гашкӧ и мӧд керкаӧдз пызйыштам. Давай первой делӧ сёйыштам.

БИБЛИОТЕКА

Сиröд мыр дінö найö биасисны. Би водзö пуктісны шонтыны пирöгъяс, шаньгаяс. Праздник кежлö пöжалöм нянь пыр жö мöдіс пуны выйöн да банйыны биысь. Вылыссяньыс сійö косьмыштас, сёйигöн вомад кылыштас тшын дук.

Митя куйліс би дорын гырддза вылас, Сеня пукаліс. Сир дука тшын шыбласис то öтарö, то мöдарö, юр весьтын шувгисны пожöмъяс, частö усялісны кольöм вося кольяс.

— Пионерскöй лагерын моз!— гажаа шуис Митя да гыжйышtіс быттьö не балябöжсö, а шляпаыслысь лошмöм полесö.— Оз тырмы котелок... Тöдан, кутшöм чöскыд ывла вылын пуöм шыдыд?.. Да ещö свежöй яйысь.

Сеня нюммуніс.

— Кöчыд век оз вун? И менам оз вун. Ме öні весиг чайта, мый пыльöмыс вöлі дедöлöн.

Митя öвтыштіс кинас:

— Бурджык не казьтывны.

— Сійö вернö: сöвесть колис сöстöмöн. Дерт, кöчсö вермим босьтны, сёйны, и некод эз тöдлы. Но кытчö воштысян аслад сöвестьсьыд?

— Ми вöчим правильнö,— зілис помавны та йылысь сёрнисö Митя.— Пыльöмыс кö дедыдлöн, дедыд и аддзас миянлысь записканымöс. Тайö öмöй омöль?.. Ми жö эгö тöдöй, мый кöчыс сылöн.

— Первойсянь тöдчö — тэысь лоас бур кыйсьысь,— шмонитыштіс Сеня и сэк жö лэптыштіс кисö.— Тэ кылін?.. Кöнкö сьöла эм матын.

Сійö öдйö перйис лаз водзсьыс сьöла пискан да пискалыштіс сійöн. Вöсньыдик шы, быттьö тыдавтöм сунис, нюжалыштіс пожöм яг кузя. И сэтшöм жö вöсньыдик сунис кодь шы бöр воис яг дорсянь.

— Ай сьöла,— ружьесö киас босьтігöн вашкödыштіс ёртыслы Сеня.— Меным колö энь ног пискавны. Вермас ачыс воны татчö. Ло дасьöн. Сувт неуна бокöджык. Ме мöда пискавны важ местасянь.

Сьöла пискаліс воча зэв окотапырысь: эньсö, тыдалö, воштылöма важöн нин. Но друг сійö ланьтіс. Вöрлöн шум пыр сэсся кылыштіс борд шы, а здук мысти кыйсьысьяс аддзисны, кыдзи пожöмъяс костті налань лэбис неыджыд сера пöтка. Сьöла пуксис пожöм киль ув* вылö, Сеня юр весьтö.

---

* Киль ув — важ кос ув.

Сьӧла тюрӧбтіс и ставнас лои сэтшӧм важнӧй, быттьӧ тайӧн кӧсйис висьтавны энь сьӧлалы, кодӧс чайтіс татысь: тэнад кавалер пӧ воис! Кӧні сэтшӧм дыр дзебсясян, донаӧй?..

Сеня эз лысьт вӧрзьӧдыштны кисӧ ни коксӧ, виччысис Митялысь лыйӧм. Но Митя первойысь на аддзӧ татшӧм матысянь ловъя сьӧлаӧс и аслыс тӧдтӧг быттьӧ вунӧдчыштліс пезьдӧдны куроксӧ.

Сьӧлалӧн щӧка улыс смоль сьӧд, юр вылас гӧныс сорса кодь, кокъясыс гӧнаӧсь самӧй гыжъясӧдзыс. Друг сьӧла дрӧгнитіс, повзьӧмӧн нюжӧдыштіс сьылісӧ, и бара жӧ ставнас вӧчыштіс сэтшӧм поза, быттьӧ кӧсйис чеччыштны пӧсь ӧгыр вылысь. Но гымыштіс лыйӧм шы... Киль ув и сьӧла шмоткысисны му вылӧ.

— Но и кыйсьысь!— шензьыштіс Сеня.— Быдӧн пӧсялі виччысигкостіыс. Та дыра метитчигад тэнад не сӧмын сьӧла — мыр вермас пышйыны.

Митя вашъяліс:

— Ой, мича ӧд сійӧ пукалігас!

Лыйӧм шыӧ скачӧн воис Буско. Сійӧ окотапырысь отсаліс сӧйны шоналӧм нянь да мӧдӧдчис водзӧ, кыдз сӧмын заводитісны нопъясьны том кӧзяева.

Тӧв ӧтарӧ вынсяліс. Улыс керка дінӧ воигӧн сійӧ мӧдіс шумитны вӧрын сэтшӧм ёна, мый весиг сёрнитны ковмис гораджыка. Небесаыс заводитіс шылясьны ӧтпомся кымӧрӧн. Югыд лун мӧдіс кусны.

Сеня таркӧдыштіс пызанӧ — тадзи вӧчлӧ сылӧн дедыс кыйсян керка дінӧ воӧм мысти.

Керкаыс сулаліс шор берегын нэмӧвӧйся пожӧмъяс пӧвстын. Сійӧс стрӧитӧма бӧръя воясӧ нин да зэв ёна торъялӧ важся кыйсян банькаысь. Тайӧ вӧлі кык ӧшиня настоящӧй керка — топыда вӧчӧм джоджа, лӧсйӧм стенъяса, кирпичысь тэчӧм плита пача. Ӧшинь дорын сулаліс пызан, кӧсякас кӧрттув йылын ӧшаліс жӧч лампа, пельӧсланьӧ вӧчӧма морт куимнёльлы узьлӧм вылӧ нар.

Но узьмӧдчыны кадыс кажитчис водзджык на, и Сеня шуис:

— Ми удитам воны вылыс керкаӧдз.

— Кымын километр сэтчӧдз?

— Коді мерайтіс. Вит-ӧ-квайт, кӧнкӧ. Уна вылӧ — сизим. Ме сэтчӧдз ӧтчыд на жӧ волі... Но и вӧръяс сэні! А тані мый... Став зверсӧ нин кыйӧма.

— Сідзкӧ, мӧдӧдчим, Кошевой ёрт, мӧдӧдчим!
— Ни ӧти минута воштытӧг, Тюленин ёрт!

Вӧр туй векняммис, лои вӧралан тропаӧн. Сійӧ кайис шор пӧлӧн, пӧперегаліс шор чальяс, пожӧма нӧрысъяс, нюжаліс ляпкыдик козъя вӧр пӧвстӧд.

Буско первойсӧ ветліс дыша: тыдалӧ, не сы серти вӧлі мунны татшӧм сёрӧн керка дінысь. Да и збыльысь нин заводитіс рӧмдыны. Но джын туйсӧ муӧм бӧрын лои збодьӧрджык да увтіс ещӧ ӧти ур. Урсӧ кыйигӧн дзикӧдз пемдіс. Том кыйсьысьяс мӧдісны мунны шутьлявтӧг.

Кӧнкӧ водзын дзуртіс пу. Вӧрлӧн ӧтувъя шум пиын дзуртӧмыс первой кыліс оръясьӧмӧн, быттьӧ баксышталіс вошӧм мӧс либӧ гӧрдліс домалӧм вӧв. Но кымын водзӧ мунісны, сымын дзуртӧмыс мӧдіс кывны оръявтӧг, а мӧслӧн баксӧм да вӧвлӧн гӧрдлӧм ӧтувтчисны ӧти лӧсьыдтӧм шыӧ, и тайӧ шыыс пройдитіс сьӧлӧм дінтіыд дзуртӧмӧн жӧ...

— Туйыс оз вожав?

— Оз. Вайӧдас миянӧс буретш керка дінӧдз.

— Но сійӧ сэтшӧм векни — тайӧ тропаыс. Он и тӧдлы — пышъяс кок увсьыд.

Тропа пӧперег куйлысь важ колодаяс, муысь петӧм вужъяс дугдісны тыдавны, и мудзӧм кокъяс век частӧджык мӧдісны конъясьлыны. Сідзи и виччысь, медым пу увъясыс оз швачкыны синъясад.

Пу дзуртіс орччӧн нин. Сэн жӧ мӧд пу ёна таркӧдіс кос увъясӧн. Кымӧра небесаӧдз кыпӧдчӧм пожӧмъяс ыджыд шумӧн ӧвтчисны пемыд пиас став увъяснас и став туганъяснас, быттьӧ некыдз эз кӧсйыны согласитчыны мыйӧнкӧ.

Сенялы усис тӧдвылас первойя лунджынся югыд вӧр, сылӧн чӧвлуныс да матыстчысь кузь тӧвлы пӧкӧритчыны дасьлуныс, и ӧні вӧлі тешкодьӧн кывны да аддзыны рӧдной пармалысь тадзи скӧралӧмсӧ. Вӧлі шуштӧм, но Сеня зілис не повны ни тӧдтӧминса пемыдысь, ни скӧралысь стихияысь, кӧть эськӧ став аслас виръяйӧн кыліс, мый сійӧ ӧні весиг аслыс кажитчӧ зэв ичӧтикӧн, пӧшти коньӧр кодьӧн.

«А мый чувствуйтӧ Митя? Сійӧ, гашкӧ, каитчӧ нин татшӧм сёрӧн керка дінысь мӧдӧдчӧмысь? Колӧ юавны».

И Сеня бергӧдчыштіс сы бӧрся восьлалысь Митялань да шуис гораа, мед венны вӧрлысь шумсӧ:

— Кыдзи настроение?

— Зэв кыпыд!— вочавидзис Митя.

Сеня мыйлакӧ эз эскы тайӧ кывъясыслы да мӧдіс сёрнитны водзӧ куш сы вӧсна, мед не сетны Митялы жугыльмыны:

— Коркӧ лоана ыджыд художник Дмитрий Кушмановлы згӧдитчасны и тайӧ здукӧ тӧдмалӧм чувствояс. А музыкаыс! Тэ кылан стихиялысь музыкасӧ?

— Кыла,— горӧдіс жӧ Митя.— Меным ӧти морт висьтавліс: художниклы пӧ колӧны не сӧмын краскаяс вернӧя воспринимайтысь синъяс, но и верноӧй пельяс. Айвазовский картинаяслысь репродукцияяс петкӧдлігӧн сійӧ жӧ мортыс меным тшӧктіс видзӧдны и кывзыны, кыдзи бузгӧ море.

— И тэ кылін бузгӧмсӧ?

— Ме некор на эг вӧвлы море дорын, аддзылі моретӧ сӧмын кинокартинаяс вылысь, и, гашкӧ, кылі шумсӧ асног. Но ӧні, кор ме ачым сюри тайӧ стихияас, быттьӧ выльпӧв кыла тайӧ мореыслысь бузгӧмсӧ.

Сенялы вӧлі окота вензьыны Митякӧд, мый вӧрыс оз шумит море моз, но эз кӧсйы тайӧс вӧчны бара жӧ сы вӧсна, мед не дӧзмӧдны ёртсӧ. Кӧть кыдз эн сёрнит, а Сеня Майбыров талун старшӧй пыдди! Став кывкутӧмыс сы вылын. Колӧ лоны помӧдз асшӧр мортӧн.

Дзуртысь пу, кылӧ, бара мӧдіс то баксыны, то гӧрдлыны. Сэсся и тайӧ шыыс дугдіс янсавны шувгӧмысь.

— Ылын на керкаӧдзыд?

— Ылын кӧть матын, а водзӧ мунны сэсся оз шогмы. Ковмас мыйкӧ думыштны.

— Би пестыны да узьмӧдчыны?

— Мыйла нӧ узьмӧдчыны... Давай, коді тан бурджык кыддзыс. Сюмӧда биӧн мӧдӧдчам.

— Коді кыдз, коді пожӧм,— нурбыльтіс Митя.

— Ниноӧм. Аддзам.

— Аддзынытӧ, дерт, аддзам да...

Кыдз пу вель дыр эз сюр. Кор сійӧ сюрис, омӧля кульсис сюмӧдыс. Биӧн нин ковмис корсьны мӧд кыдз пу.

Регыд найӧ мӧдӧдчисны тропаӧд лунын моз. Сюмӧдысь вӧчӧм факел сотчис дзажакылӧмӧн, ыпъяліс тӧлӧн пӧльтӧмысь. Вӧр мӧдіс ворсны бара на выль рӧмъясӧн. Би югӧрын артмис выль пейзаж, пуяс костті шӧйтісны вуджӧръяс.

ВӧРАЛАН БАНЬКА

Первойтор, мый шензьӧдіс Митяӧс, сійӧ вӧлі ачыс банькаыс — ляпкыдик, пӧлӧстчӧма, воймӧма. Сійӧ куткырвидзис гырыськодь понӧльяс нӧвстын, кодъяс быдмӧмаӧсь банька пӧрысьмигкостіыс нин; сы весьтын пемыдас шувгисны нэмӧвӧйся пожӧмъяс, чойгорулын пыр жӧ заводитчис шор адз, и сюмӧда би югӧрын бура тӧдчис, кыдзи козъяслӧн туганъяс зіля копрасисны.

Пызан тані вӧлі лэбулын, и Сеня бара эз вунӧд таркӧдыштны пызанӧ аслас черӧн. Важъя кыйсьысьяс кӧ, эськӧ, шуисны: ми пӧ воим, керка-матушка, примит гӧстьясӧс, а Сенялы вӧлі прӧстӧ окота сетны морт шы, коді збыльвылас артмис: «Вот и ми воим».

Ывлаӧ, важ бипур местаӧ, пестісны би. Бипур помъясын сулалісны вожа бедьяс, на вылӧ пуктӧма пӧперега бедь, а сы вылын ӧшаліс ны таганъяс.

— Оз тырмы ещӧ котелок,— би дінын ноксигӧн шуис Митя.— Пуантор миян тэкӧд эм. Мый ещӧ колӧ!..

— А котелокыс кӧ абу банька дінас? — нарошнӧ юаліс Сеня.

— Кыдзи абу?.. Тэ жӧ ачыд мыйта дольлін вӧралысьяслӧн «гижтӧм законъяс» йылысь.

Ватник кизьяссӧ Митя разьӧма, гетрыясыс увлань лэччӧмаӧсь, шляпаыслӧн полеясыс ещӧ на ёна слабмӧмаӧсь. Да и вӧрасыс Кушмановлӧн кажитчис ньӧжмыдджыкӧн луннас дорысь. Митя, тыдалӧ, ёна мудзӧма. И сӧмын омӧльтчыштӧм чужӧмыс вӧлі долыдӧн, да синъясыс югъялісны би водзын том задорӧн.

Сеня малыштіс Бускоӧс:

— Вай тэ шойччы. Регыд куля уръясӧс. Сёйыштан.

— Тэ менам вопросъясысь эн пышъяв, дона ёрт... Кӧнӧсь, мися, тэнад «гижтӧм законъясыд»? Мыйӧн мӧдам пусьыны?

Сеня мудзӧма жӧ и кажитчис ньӧжмыдӧн. Лазсӧ сійӧ пӧрччӧма, но тасмаыс, код йылын ӧшаліс пуртӧсын кузь пурт, топыда вӧнялӧма сукмансӧ; шапкаыс пыдди юрас вӧлі подшлемник, кодӧс батьыс коркӧ ыстывлӧма фронт вывсянь.

— Вӧрсаыс тэнӧ тӧдас, кыдзи шуны этатшӧмсӧ: партизан не партизан, самурай не самурай, а прӧстӧ ракаясӧс повзьӧдлысь.

— Тэ, Митя, болтун,—нюммуніс Сеня, и тайӧ нюммунӧмыс Митялы

кажитчис вӧвлытӧм на меліӧн.— Думайтан, пескыс, кодӧс тэ ӧні тэчин бипурйӧ, ачыс татчӧ локтіс? Заводитлы татшӧм пемыднас корсьны кос пес!.. И ещӧ: ӧзтыв сюмӧда би, видзӧдлам овмӧссӧ.

Банькаводз вӧлі лэбув модаа: куим дорсянь — стена, нёльӧдсяньыс — восьса. Первойторйӧн синмӧ шыбитчис поткӧдлӧм пес чукӧр, кодӧс тэчӧма лэбув пельӧсӧ. Пес вӧлі важъя нин и эз эскыссьы, мый банькаын некымын лун сайын на оліс Матвей дед.

— Тайӧ пескыс тані вермас овны воясӧн, кытчӧдз сійӧ оз ковмы особӧй случайяс дырйи. Этша ӧмӧй овлӧ вӧралігад и доймӧмъяс, и сёрӧн воӧмъяс, кыдзи, шуам, ми талун,— гӧгӧрвоӧдіс Сеня.— А ӧні видзӧдлы татчӧ. Этайӧ местаын колӧ лоны истӧг либӧ тывкӧрт да биаиз.

Стенӧ вӧчӧм кожухын вӧлі истӧг, тывкӧрт да биаиз.

— А тайӧ мый сэтшӧмыс?—юаліс Митя, кор сэтысь жӧ аддзис замша кодь небыдик коричневӧй лестукъяс.

— Тайӧ, муса другӧй, биасян тшак. Вӧчӧма сійӧс кыдз пу тшакысь. Пуӧдӧма пӧим ваын, косьтӧма и небзьӧдӧма ыджыд стараниеӧн. Аддзан, кутшӧм небыд. Давай, заводитлам би перйыны.

Сеня торйӧдыштіс тшаксӧ, пуктіс сійӧс биаизтор вылӧ, кодӧс кутіс шуйга киас, да мӧдіс кучкавны изйӧ тывкӧртӧн. Быд кучкӧмысь сявкнитісны бикиньяс. Тшак, тыдалӧ, ульсалыштӧма и эз пыр ӧзйы. Но вот, сэтчӧ инмис ыджыдджык бикинь, и небыдик замша кодь тшактор мӧдіс ӧгравны.

— Ӧні тайӧс колӧ ыдждӧдны... и ставыс. Гӧгӧрвоин?

— Гӧгӧрвои. Вайлы ме заводитла ӧзтыны тшаксӧ, артмас али оз менам.

— Бӧрынджык видлан,— шуис Сеня да мӧдіс петкӧдлыны другыслы мукӧдторъяс.— Вот тэныд пусян пӧрт. Кык пань. Совтор. Этайӧ туисын, тыдалӧ, сукар... Сідзи и эм: сукар. Али век на он признайт «гижтӧм законъяслысь» коланлунсӧ?

— Тырвыйӧ признайта,— сӧгласитчис Митя.

Некор аддзывтӧмӧн на Митялы вӧлі и банька пытшкыс. Ӧдзӧсыс ичӧтик, муртса тӧран пырны копыртчыштӧмӧн. Ӧдзӧссянь веськыда — изйысь тэчӧм гор. Пу джодж вылӧ вӧчӧма пӧлӧк — узьланін.

— Мыйӧн абу сьӧд пывсян? Ӧшинь пыдди рузум тупйӧда розь, тшын петанін — сідзжӧ розьтор,— шензис Митя.

Стенъяс пӧлӧн вӧліны джаджторъяс, тувъяс вылын — вель ыджыд чукӧр кыдз пу сартас.

— Вот и став овмӧс. Абу ӧд сложнӧй? Вернӧ, Митя?

— Ог вежав сэкся йӧзлы.

Найӧ петісны банькаысь, юкисны ас костаныс удж: Сеня ломтас банькалысь гор, куляс уръясӧс; Митя лэччылас туисӧн вала, куштас сьӧла да пуас шыд.

Регыд банька ӧдзӧсӧд и тшын кыскан розьӧд мӧдіс петны сьӧд тшын, кодӧс ярмӧм тӧв пыр жӧ разӧдіс понӧльяс костӧ. Таган помӧ ӧшйис котелок. Биыс шыбласис то ӧтарӧ, то мӧдарӧ, и, котелок вылӧ видзӧдігӧн, кажитчис, быттьӧ шыбласис не биыс, а котелокыс.

— Помнитан, Сеня, дедыд тӧрыт мӧдліс висьтавны Биа нюр йылысь. Эн юась водзӧсӧ?

— А тэ кыдзи думайтан?..

— Висьтав, сідзкӧ,— ӧдйӧ вешйыштіс Сеня дінӧ Митя.— Кӧть дженьыдика.

Сеня ставнас кӧсйис лоны дедыс кодьӧн. Сійӧ ӧні пукаліс пес чуркаысь вӧчӧм джек вылын да би !огӧр водзын кулис уръяссӧ. Буско куйліс сэн жӧ, виччысис свежӧй яй.

— А тэныд ёна окота тӧдны Биа нюр йывсьыс? Сідзкӧ, волы татчӧ,— друг сувтіс Сеня да мӧдӧдчис банькалань.— Видзӧдлы ӧдзӧс вылас. Аддзан черӧн лӧсалӧмсӧ? Тані вӧлі сирӧн мавтӧм крест. Ме дырйи нин дедӧ лӧсалыштіс ачыс. Банька строитӧмсянь олӧма. Дедӧлӧн батьыс на мавтыштлӧма, мед керкаас мутияс оз сибавны... А тэ думайтан, пач гор саяс олысьяс абу вӧвлӧмаӧсь?

— Тайӧ интереснӧ,— шыасис Митя, коді чайтіс, мый тайӧ мыйӧнкӧ йитчӧма Биа нюр йылысь повериекӧд.— Сідзкӧ, энлы, ме первой пыравла сэтчӧ, видзӧдла, кутшӧмджык местаын найӧ жыкруйтлӧмаӧсь.— И ӧдйӧ пырис банькаӧ.

Гор ломтысис яра. Булыжник изъяс костті кайис пӧтӧлӧклань би сора тшын. Сир курыд тшынӧн вӧлі тырӧма дзоньнас банька пытшкыс. И сӧмын гор водзас позис олыштны куткырвидзӧмӧн да самӧй джодж дінас тӧдчис тшынтӧм слӧй, коді артмис джынвыйӧ восьса ӧдзӧсӧд свежӧй воздух пырӧмысь. Тшыныс вӧлі сэтшӧм сук, мый юрсӧ неуна лэптылӧмысь Митя муртса эз пӧд.

— Но и оланін вӧлӧма горсайсаяслӧн! — кызігмоз петкӧдчис ӧдзӧс порог вылын Митя.— Жальӧсь быдӧн лоины, коньӧръяс.

Сеня лыддис татшӧм сёрнисӧ ёртыслысь лишнӧйӧн нин да шуис:

— Бурджык лоӧ, горсӧ кӧ лӧдсалыштан ӧти сайысь. Дай шыдыд тэнад, буракӧ, мӧдіс ортсӧ петны... Но сійӧс ме, час, ачым.

Пач лӧдсалӧм бӧрын Митя петіс банькаысь ещӧ на ёна пӧлясиг да кызігтыр.

— Некыдз ог вежӧрт, кыдзи мӧдам тані узьны,— первойя кывйӧн шыасис сійӧ.

— Водзджык на каитчан,—шуис Сеня да тшӧктіс Митялы зарядитны патронъяс.

— Но, а век жӧ: Биа нюр йывсьыд...— зарядитчигӧн нин казьтыштіс Кушманов.

Сеня топӧдыштіс пистон сюялан машинкалысь вороп, видзӧдліс, лючки-ӧ пырис патронӧ пистоныс. Гор сайын олысьяс йылысь шуис не казьтывны мӧдысь, кӧть эськӧ первойсӧ кӧсйис сӧрыштны, быттьӧкӧ тайӧ олысьясыс волывлӧмаӧсь буретш Биа нюрысь.

— Миян дед чойлӧн вӧлӧма сватья,— заводитіс Сеня.— А тайӧ сватьяыслӧн — Петыр нима пи — зэв збой том морт, вӧлӧстьын став том-йӧзыс сыысь повлӧмаӧсь. Но вот, мунас Петырыд вӧравны Биа нюр дорӧ. Сійӧ, видзӧдтӧ, абу кӧсйӧма эскыны старикъяслы, мый Биа нюрын олӧны мутияс да пемыд войясын весиг тыдалӧны налӧн стрӧйбаяс да олан бияс.

— Весиг стрӧйбаяс?—юрнас гогнитыштіс Митя.—Архитектура йывсьыс нинӧм абу висьтавлӧмаӧсь?

— Тэ вот сералан,— дӧзмыштіс Сеня.— А сэні эм мыйтакӧ збыльтор. Бияс вермисны лоны метан газысь. Та йылысь важӧн тӧдӧны учёнӧйяс. Керкаяс жӧ, либӧ весиг дворецъяс, артмывлісны суевернӧй морт вежӧрын. Гӧгӧрвоана?

— Гӧгӧрвоана.

— Сідзкӧ, кывзы водзӧ. Вӧралас Петырыд вежон дай мӧд. Сэсся усяс первойя лым. Кад нин волыны гортӧ. Мамыс заводитас виччысьны. И друг ӧти войӧ асъядорыс кодкӧ зэв ёна мӧдас игӧдчыны кильчӧӧ. Мамыс петас. «Код крещенӧй тадзи игӧдчӧ миянӧ?» «Тайӧ ме, бур тьӧтка. Восьты ӧдйӧджык. Ме бӧрся вӧтчӧ Биа нюрысь став олысьыс». Мам, дерт, шӧйӧвошас, но пиыслысь гӧлӧссӧ тӧдас и ӧдзӧс восьтас. Петыр, вӧлӧм, сулалӧ кильчӧ вылын улыс дӧрӧм-гач кежысь и кӧмтӧм. «Вердысьӧй, мый тэкӧд?» — повзяс мамыс. А пиыс сылы: «Тэ менӧ пыдӧджык дзеб. Ме бӧрся вӧтчӧны». Петырлӧн синъясыс гӧгрӧсмӧмаӧсь,

чужӧмыс сьӧдӧдӧма, сӧмын кокъясыс гулюлӧн кодь гӧрдӧсь: абу шутка— воны лым кузя кӧмтӧг самӧй Биа нюр дорсянь! Мам гӧгӧрвоас: пиыс йӧймӧма, да быдногыс мӧдас бурӧдны сійӧс. Аскинас Петырлӧн дзикӧдз вошӧ садьыс. Некымын лун мысти сійӧ кулӧ.

— А понйыс? Паськӧмыс? Прӧмысыс? — юаліс Митя.

— Код тӧдас. Коктуй кузяыс сідзи некод абу и ветлӧма.

— Збыльысь?.. Вот овлӧмаӧсь йӧз! Ӧні кӧ эськӧ...

— Ӧні кӧ... Ӧні оз йӧймывны абутӧм мутиясысь повзьӧмла,— пасйыштіс Сеня да матыстчис бипур дінӧ.— Вай пань, видлам шыдтӧ.

Шыд кыкнанныслы кажитчис чӧскыдӧн.

— Пач ваймӧдӧм бӧрын мӧдам сёйны.

— Тайӧ бур,— радлыштіс Митя.— А то менсьым, тӧдан... кынӧмӧс нюкыртны модіс.

Банькаын кыз тшын эз нин вӧв. Горйын зарниасис ӧгыр, лӧз лентаясӧн торъяліс сы дінысь кольмӧдан газ, но и тайӧ регыд бырас. Сэк позяс тупкыны банькалысь став розьсӧ и йӧртӧм шоныдыс ӧти здукӧн шонтас стенъяс, пӧтӧлӧк, джодж.

Пыр на дурысь тӧв, кажитчӧ, заводитіс слабмыны. Но та йылысь кык друг казялісны сёйигӧн нин. Найӧ ӧні пукалісны лабаз улын. Пызан вылын, кодӧс вӧчӧма кык плакаджыйысь, руасис сьӧла шыд.

— Не сӧмын тӧлыс слабмӧ, но и заводитӧ лоны шонырджык.

— Тайӧ тэнӧ, Митя, пӧсь шыдыс заводитіс шонтыны. Менӧ йирмӧг жӧ босьтліс. А ӧні кыла: шоналӧ гӧгӧр.

Том вӧралысьяс сёйисны азыма и частӧ ошкисны сьӧла шыд.

— Ме ӧні верма висьтавны любӧй мортлы,— варовитіс Митя,— мый коді эз панявлы вӧрын свежӧй сьӧла шыд, коді эз чӧсмасьышт со эсійӧ лым еджыд яйӧн... Тэ, видзӧдлы, кутшӧм нежнӧй сылӧн чигыс!..

— Торъя нин сэтшӧм сьӧлалӧн, кодӧс кыян ачыд,— шмонитіс Сеня. Но сылӧн ёртыс тайӧ шмонитӧмсӧ эз пыдди пукты.

— Мися, коді эз сёйлы сьӧлатӧ самӧй свежӧй вывсьыс, сійӧ оз тӧд сы йылысь дзик нинӧмтор, кӧть, гашкӧ, быд лун ӧбедайтліс ресторанъясын да сёйліс сьӧла. Важ сьӧлалӧн не сійӧ вкус, тӧдан кӧ. Не сійӧ, кыдз тэныд висьтавны, аромат! — И помаліс артист моз: — Ӧти кывйӧн, поэзия!

— Поэзия, шуан? Тайӧ вернӧ.

Сеня, сійӧ арлыда уна том зонъяс моз, вӧлі ичӧтика поэтӧн, сылӧн

вöліны нин дзонь тетрадьтыр аслас стихъяс, некымынöс на пöвстысь весиг йöзöдіс школаын петысь рукописнöй литературнöй журналын и öні окотапырысь мöдіс сёрнитны тайö тема вылö:

— Öд гижöны жö поэтъяс вöр йылысь, изшом йылысь, нефть йылысь. Мыйла нö, эськö, оз позь гижны сьöла йылысь, ур йылысь, тулан йылысь?.. Сöмын вот колö кужны бöрйыны сэтшöм кывъяс, эпитетъяс, метафораяс, сравнениеяс... Эк! Лоны бур поэтöн менам самöй ыджыд көсйöм... Мыйта позянлуныс петкöдлыны кывйöн медся бур чувствояссö мортлысь, ошкыны сы уджлысь величиесö! Лоны грознöй судьяöн му вылас став лёкыслы!.. Тöдан, Митя, сувтны эськö йöз водзö Владимир Маяковский моз и висьтавны ас кывъясöн да ещö мировöй масштабын— мый сійö бурыс да мый сійö омöльыс!.. Ок и сюрис эськö пай мувывса вир юысьяслы! Став мирыс эськö мöдіс ёрны менам стихъясын гижöм кывъясöн война öзтысьясöс и став мукöдсикас гадъясöс!

Сеня друг ланьтыштліс, быттьö уськöдіс тöдвылас, мый котелокын эм на шыд и сійöс колö помавны. Но тайö сöмын тадз кажитчис. Сылöн чужömыс ымраліс не куш би югöрысь, коді инмис ваймыны заводитöм бипурсянь. Сеня пытшкын öні кыптіс сэтшöм вына чувство, и тайö чувствоыс сідз волнуйтіс том сьöлöмсö, мый окота вöлі шуны мыйкö не пыр овланаöс и эз быд лунъя кывъясöн. И тайö кывъяссö Сеня аддзис Пушкин стихъясысь:

О, если б голос мой умел сердца тревожить!
Почто в груди моей горит бесплодный жар
И не дан мне в удел витийства грозный дар?

Митя видзöдіс Сеня вылö ловшысö пöдтömöн. Сійö, дерт, тöдіс и Сеняöн гижöм стихъяс йылысь и мый Сеня тöдö наизусть зэв уна стихотворение разнöй поэтъяслысь, но Митя Кушманов öнöдз на эз тöдлы другыслысь заветнöй мечтасö — лоны бур поэтöн!

— Тэ вот мый,—тэрмасьыштіс шуны Сеня,—та йылысь — некодлы. Ошйысьны водзджык на.

— А меным?.. Тэ жö висьталін...

Олыштісны чöв. Раз-мöдысьöн паньыштісны шыд.

— Тэныд?.. Ог каитчы. Тэ, чайта, гögörвоан менö.

Митя видзöдыштіс ёртыс вылö.

— Да, ме тэнö гögörвоа.— И мöдіс зільджыка сёйны.

Банька вӧдитӧм помасис ас кадӧ. Сы пытшкын ӧні кыліс кос шоныд, коді меліа тӧбыштіс узьны пырысьясӧс. Чусыда ломтысис сартас, муртса тыдаліс пӧрччысьны да вольсасьны пӧлӧк вылӧ.

— Ставсӧ пӧрччы, Митя, ставсӧ. Улыс дӧрӧм-гач кежсьыд лоӧ шоныд.

— Збыльысь?.. А ме чайті — ковмас йӧжгылясьны войбыд.

— Тэ думайтан,— водзӧ велӧдӧмӧн шуис Сеня,— мый миян прадедъяс овлӧмаӧсь дзик вежӧрттӧг?

— Веськыда кӧ висьтавны, та йылысь ме эг думыштлы... Ломтысигас ӧд вӧлі сэтшӧм тшына.

Сеня нюжӧдчис вольсалӧм сукманыс вылӧ.

Митя водіс жӧ аслас ватник вылӧ да шуис:

— Зэв жаль, мый дедыд эз ло миянкӧд. Эськӧ мойдыштіс мыйкӧ,— ышловзис сійӧ да ньӧжйӧджыка нин юаліс: — Сартассӧ нӧ выльысь пестыны?

— Оз ков.

Сеня ӧні видзӧдіс, кутшӧм ӧдйӧ сотчӧ-помасьӧ сартас, кодӧс вӧлі пешӧма гор вом дорӧ, кыдзи сэсся изъяс костас нин ворсыштісны билӧн медбӧръя югӧръяс да колис сӧмын кузь ӧгыр, и тайӧ ӧгырыс мыйкӧ дыра югдӧдыштіс на дзоляник банькалысь смоль сьӧд стенъяссӧ.

Пемыд пиын ещӧ на ёнджыка ымыртіс шоныдыс. Сійӧ сибаліс мудзӧм ки-кок и став туша дінӧ сэтшӧм нежнӧя да ньӧти личкытӧг, быттьӧ шебраліс вӧсньыдик шӧвк эжӧда гӧгӧра пух эшкынӧн. Вӧрлӧн шувгӧм татчӧ йиджис муртса кывмӧн, быттьӧ кӧнкӧ ылын-ылын бузгис мельнича пруд. Кӧнкӧ ӧтмоза дзуртіс пучӧй.

— Тӧдан мый, Сеня,— шыасис Митя,— менам рисунокъяс улӧ, кодъясӧс ме мӧда сетавны школьнӧй стенгазетаӧ да рукописнӧй журналӧ, тэ мӧдан гижны содержаниесӧ стихъясӧн.

— Позьӧ,— сӧгласитчис Сеня.— А ӧні давай узьны.

— Давай,— кылӧ бергӧдчис кынӧм вылас Митя. Здук мысти сійӧ лэптыштліс юрсӧ: — Бур эськӧ вӧлі аски воӧдчыны Биа нюр дорӧ.

Та вылӧ ёртыс эз вочавидз, и Митя ланьтіс. Лолалӧм шыыс сылӧн вӧлі рӧвнӧй да сӧстӧм. Сеня кыліс, кыдзи сылӧн другыс вочасӧн унмовсьӧ, кыдзи быттьӧ ёнджыка топалӧ пӧлӧк бердӧ.

Мельнича прудлӧн кодь бузгӧмыс ывлаын лои ещӧ на ылынджык, пучӧйлӧн дзуртӧмыс мӧдіс кывны орласьӧмӧн.

«Вот тадзи и овлісны миян дедъяс да прадедъяс: лунсӧ вӧралӧны,

войсӧ стынитӧны-узьӧны татшӧм банькаясын. А воасны гортас — тайӧ жӧ»,— унмовсигас нин быттьӧ кыліс дедыслысь гӧлӧссӧ Сеня. Да, мыйла нӧ кыліс?.. Матвей дед тані жӧ. Сійӧ пукалӧ джодж плакаяс помын дӧрӧм кежысь да, сартаса би пешлігмоз, шпуткӧ-куритчӧ аслас каллянӧн.

«Вояс вежласисны воясӧн, нэмъяс — нэмъясӧн. И зэв этшатор вежсьыліс вӧралысьяс олӧмын».

Дедлӧн сёрнитанногыс рӧвнӧй жӧ, пӧрысь мортлӧн мурган гӧлӧсас кыліс ӧтпырйӧ и пармалӧн шувгӧмыс и дзор козув шорлӧн тёльгӧмыс, быттьӧ ачыс вӧр-ваыс мойдіс дед гӧлӧсӧн.

«Висьтав, дедӧ,— заводитіс юасьны Сеня,— мый найӧ тӧдлісны?»

«Тӧдлісны ставсӧ, мый ковмыліс тӧдны прӧстӧй вӧралысьяслы. Кужлісны лыддьыны вӧрлысь грамота, сяммылісны вӧчавны зверь-пӧтка кыян лӧвушкаяс. Прӧмыснас вештылісны уджйӧзнысӧ купечьяслы да кулакъяслы, прӧмыснас жӧ мынтывлісны вотсӧ, а мый кольліс, нулісны кабакӧ да код юрнас нӧйтлісны гӧтыръяссӧ».

«Тайӧ ставыс?»

«Мыйла нӧ ставыс. Виччысисны бурджык вояс. Надейтчисны бурджык олӧм вылӧ».

Дедыс друг серӧктіс:

«Чудак тэ, чудак!.. Тэ кӧсъян юавны, мыйла важӧн вӧралысьясӧс эз бӧрйывны депутатӧ, мыйла найӧ тӧдлісны сӧмын вӧрлысь грамота, эз видзӧдлывлыны кинояс, спектакльяс, эз югдӧдлыны электрическӧй биӧн керкаяссӧ... А властьыс код киын вӧлі?.. Чудак тэ, чудак!»

Кодкӧ вӧрзьӧдыштіс банька ӧдзӧс. Матвей дед кытчӧкӧ воіши, быттьӧ эз и вӧвлы. Сеня садьмис. Тайӧ Буско вӧзйысис пырны кӧзяеваыс дінӧ. Сеня ещӧ кывзыштіс, кыліс понйыслысь никсыштӧм шы да чеччис восьтыны ӧдзӧс.

Ывлаын тӧв дзикӧдз лӧньӧма. Заводитӧма усьны лым. Сідзкӧ, вежсьӧ ывлавыв.

ТУЛАН БӦРСЯ

Вӧрын первойя лым — выль книга кодь,— тайӧс позьӧ кывлыны унаысь. Но шуны сӧмын тадзи и не восьтыны тайӧ кывъяслысь пытшкӧслунсӧ лоӧ сідз жӧ тырмытӧм, кыдз быттьӧ донъявны выль книга, сійӧс лыддьытӧг, весиг киад босьтлытӧг. Ӧд быдӧнлы тӧдса, книгаыс кӧ петіс

печатьысь выльӧн на, то сылӧн эмӧсь аслыссикас качествояс: сы дінысь ӧвтӧ свежӧй типографскӧй краскаӧн, бумагаыс нӧйтчытӧм и оз кӧсйы сетчыны тэнад килы, книгаас гижӧмтор йылысь некод на эз удит висьтавны мӧд мортлы. А мый йылысь висьталӧ вӧрын первойя лым? Да, пӧшти тайӧс жӧ. Сы дінысь ӧвтӧ ныpад мыйӧнкӧ сэтшӧм свежӧйӧн да сӧстӧмӧн, быттьӧ му вылӧ усьӧма не прӧстӧй лым, а кутшӧмкӧ аслыснога еджыд осадок, коді свежӧй запахнас венӧма муыслысь, вӧрыслысь и воздухыслысь став мукӧдпӧлӧс кӧрсӧ. Сы вывті мунігӧн лолавсьӧ морӧстырнад, виръяйыдлы кокньыдджык и кыпыдджык. Лым нежнӧя шебралӧма мусӧ, вӧр пу вылын сійӧ пушвидзӧ вата моз. И кодыр мунан тайӧ вӧрӧд, вӧрыс быттьӧ водзсасьӧ ёнджыка, тэ бӧрся кольӧ не сӧмын коктуй, но и став тушаыдлӧн след. Тэ мунан водзӧ и быттьӧ листалан книгалысь век выль и выль страницаяс. Со, колода дінті прӧйдитӧма ласича. Сылӧн коктуйыс гозйӧн-гозйӧн — сьӧдбӧжлӧн кодь, сӧмын тӧдчымӧнъя дженьыдджыка чеччалӧма да лапатуйясыс посниджыкӧсь. Ласича сёйӧ шыръясӧс и колодаяс улысь корсьӧ сёян. Со, пируйтӧмаӧсь дзойнаяс — войвылын медся посни лэбачьяс. Гӧрд пелысьлысь найӧ абу кольӧмаӧсь весиг лым вылӧ усьлӧм крӧшкияс. Пуяс костті ветлӧма пӧрысь чукчи, быттьӧ прӧйдитӧма куш кияс вылас дурысь детинка. А ещӧ водзынджык — руч коктуйлӧн вурыс...

— Сеня, сувтлы жӧ, видзӧдлы татчӧ. Ме ногӧн, тайӧ козйын эм ур,— ньӧжйӧник шуис Митя, кор аддзис свежӧй коль идас.

Том вӧралысьяс эновтісны банькасӧ рӧмыдкодьын на, югыднас нин кыйисны кык ур да ӧні водзӧ мунӧны параллель прӧсек кузя.

Сеня видзӧдліс лым вылӧ. Сэні збыльысь вӧлі выльӧн килльӧм коль ӧбледь. Но Сеня первой кывзыштіс да вӧлись видзӧдліс дзор коз йывлань.

— Вӧралысьяслы колӧны не сӧмын лэчыд синъяс, но и ёсь пельяс,— тӧдчӧдыштіс сійӧ.— Кывзышт тӧкӧтьӧ. Гашкӧ, ачыд гӧгӧрвоан.

Митя мӧдіс кывзыны. Вӧрыс талун вӧлі сэтшӧм лӧнь, мый ачыс лӧньыс чужтіс пеляд муртса кылысь звӧн. Пуяс сулалісны сідзи, быттьӧ найӧ унмовсьӧмаӧсь лолавтӧм унмӧн и вӧліны зэв дӧвӧленӧсь.

«Гӧгӧрвои,— вӧр йылысь ӧдйӧ думыштіс Митя.— Татшӧм спокойсӧ сійӧ виччысис тӧрыт асыв. Татшӧм спокой вӧсна пессис лунтыр и рытывбыд».

Дзик матын таркнитіс кос пуӧ сизь. Но тайӧ шыыс эз ловзьӧд вӧрвасӧ. Сійӧ вӧлі гортӧм и йӧлӧгатӧм.

— Сідзкӧ, эн и гӧгӧрво? — юаліс Сеня.— Збыль ӧмӧй он кыв, кыдзи козъяс вылын варовитӧны уркайяс?

Митя шензьыштіс:

— Этайӧ шыясыс?.. Найӧ сэтшӧм омӧля янсалӧны лӧньсьыс, бурджык шуны, сідз лӧсялӧны лӧньыскӧд, мый ме прӧстӧ эг сяммы на йылысь вежӧртны. Колӧ жӧ татшӧма ӧтувтчыны вӧр-ваыслы и сэні олысьлы!

Ӧні и Митя аддзис, кыдзи коль ӧбледькӧд тшӧтш усис вӧр йывсянь лым бус. Кольсӧ килльӧны уркайяс.

— Найӧ нӧ куш коль кӧйдыс вылын и олӧны?

— Да. Уркайяс урлӧн первой отсасьысьяс.

— Сёйӧмыс кузя,— кӧсйис шмонитыштны Митя. Но Сеня шуис:

— Эк, тэ!.. И тайӧс на он тӧд. Уркайяс — уръяслӧн разведчикъяс, а мукӧд дырйи и найӧс вердысьяс.

Тайӧ кадӧ козъяс йылын мӧдіс кывны ыджыдджык шум. Шумыс лои тӧждысяна, и козъяс йылысь мӧдісны торъявны чукӧрӧн-чукӧрӧн чим гӧрд либӧ вижов-гӧрд дзоляник лэбачьяс. Найӧ вӧлӧмаӧсь унаӧн.

— Висьтав, кыдзи найӧ вердӧны уръясӧс,-- прӧсекӧд водзӧ мунігӧн нин шыасис Митя.

Сеня Майбыровлы ур да уркай дружитӧм йылысь, дерт, дедыс жӧ висьтавліс, но Сеня ӧні велӧдіс ассьыс другсӧ сідзи, быттьӧ вӧлі та кузя бур специалистӧн.

— Ӧти и сійӧ жӧ местаын коллыд оз быд во овлы. Уръяслы частӧ лоӧ вежлавны олан местаяссӧ. Мукӧд дырйи найӧ весиг Сибирысь волӧны миян вӧръясӧ либӧ мунлӧны бӧр Сибирлань. Сідз жӧ и уркай оз ов ӧтилаын.

— Гӧгӧрвоа,—шуис Митя.—Кодарӧ лэбӧ уркай, сыланьӧ и ур сетчӧ.

— Тӧдін. Но не сӧмын тайӧ. Колля воӧ уркай зэв уна коль ускӧдӧ му вылӧ. Му вылын коль оз шергӧдчы и локтан воас на. Ур сійӧс корсьӧ да идӧ. Татшӧм чирӧм коль вылӧ овмӧдчӧм уръясӧс весиг кыйны кокнилджык. Пон найӧс суӧдӧ ёнджыкасӧ му вылысь.

Висьталігкостіыс Сеня частӧ шутьляліс Бусколы, лысваӧс моз пыркӧдіс беддьӧн понӧльяс вылысь лымсӧ — прӧсек вылӧ удитӧмаӧсь нин быдмыны понӧльяс. Кыкнанныслӧн паськӧмныс вылас сибдӧма лым, кыкнанныслӧн жӧ ружьеясыс ӧшалісны збыльнӧй вӧралысьяслӧн моз -- шуйга пельпомъяс вылас, мед, ковмасны кӧ найӧ пырысьтӧм-пыр, босьтны вӧлі кивыв.

— Сеня, а тайӧ кодлӧн коктуйыс?

Сеня видзӧдліс коктуй вылӧ и, кажитчӧ, дрӧгмуныштіс. Сылӧн синъясыс югнитісны нимкодь биӧн, ачыс ставнас ыпнитыштіс татшӧм коктуйсӧ важӧн нин виччысьӧмысь.

— Кодлӧн нӧ, думайтан, татшӧмыс? — юаліс Митялысь сійӧ.

— Татшӧмсӧ ме первойысь на аддза аслам нэмӧ. Та ыджда сьӧдбӧж, дерт, оз овлы. Аддзан — чеччалӧма метрысь кузьджыка.

Шуйгаланьын друг кылыштіс гораа кашкӧм шы, ратшнитіс ув, вӧралысьяс муртса удитісны кватитны ружьеяссӧ, кыдз найӧ ныр увті мозтӧвзьыштіс Буско. Зверь бӧрся вӧтчысь пон весиг эз видзӧдлы аслас кӧзяева вылӧ, чеччаліс кык сыв кузяӧн да сэк жӧ вошис вӧр пу сайӧ.

— Буско вӧтчӧ тулан бӧрся,— ӧдйӧ шуис Сеня аслас ружьеысь патронъяс вежигмоз.— Зарядтӧ веж нолевӧйӧн. Ло сюсьӧн. Кытысь аддзан, сэтысь и лый. Патронъяс эн жалит.

— Гӧгӧрвоа...— довкнитіс юрнас Митя и аслыс тӧдтӧг лӧсьӧдчыштіс сэтшӧм ногӧн, быттьӧ кӧсйис чеччыштны гӧра йывсянь.

— Сӧмын вот мый,— сійӧс кутыштіс другыс,— тэрмась кужӧмӧн.

Буско тявкнитіс кӧнкӧ ылын нин, заводитіс суӧдны туланӧс.

— Мый нӧ сулалам?..

— Энлы... Вермас кытшов сетны. Нӧрӧвитышт.

Бара тявкнитіс Буско, ещӧ нин ылынджык.

— Мӧдім...

Митя уськӧдчис котӧртны, сы бӧрся пыркнитчис леторос вылысь лым, киссьыштіс Сеня вылӧ. Ышмис и Сеня. Буско, кылӧ, суӧдіс зверӧс да мӧдіс чорыда увтны, но бара тюв-тявкерис и мӧдіс вӧтчыны,— тулан тыдалӧ, заводитіс мудеритны — чӧлавны пуысь-пуӧ, лэччывны му вылӧ, прӧйдитавны пӧрӧм пуяс увті.

Сюрліс нин шор чаль, кыпӧдчыліс пожӧма нӧрыс, прӧйдитіс козъя вӧр, кыйсьысьяс веськалісны пӧрӧминӧ.

Тулан заводитіс мунны пӧрӧминті. Сылӧн коктуйыс то вошлас, то бара петкӧдчылас. Тӧдчӧ и Бусколӧн мунӧмыс. Сійӧ чеччалӧма колода вывсянь колода вылӧ, прӧйдитӧма пӧрӧм пуяс увті, южджысьыштӧма сулалысь пуяс улын...

Кык друг ӧні вӧліны лым сюръяяс кодьӧсь нин. Кыкнанныс пӧсялӧмаӧсь и гӧрдӧдӧмаӧсь. Но оз и думайтны сувтыштлыны: найӧс босьтіс вӧралысьяслӧн азарт, кӧть мый, а не эновтчыны дона зверь кыйӧмысь.

Пон, кылӧ, сетчыштіс лунвывлань и заводитіс увтны ӧти местаын.

— Мӧдӧдчим веськыда.

— Мӧдӧдчим.

Буско увтіс козъя сора пожӧм гыбадын. Му діныс вӧлі сэтшӧм сук понӧля, мый кажитчис прӧйдитны позьтӧмӧн. Понлӧн увтӧм кыліс гуын моз, кӧть эськӧ Буско эз жалит гӧлӧссӧ.

Туйсӧ писькӧдіс Сеня. Сы бӧрся вӧтчис Митя.

Ещӧ ӧти понӧль чукӧр, и тыдовтчис Буско. Сійӧ увтіс кос пожӧмӧ. Пожӧмлӧн эз вӧв ни ӧти прамӧй ув нин. Татшӧмсӧ шуӧны кондаӧн. Тулан некӧн эз тыдав. Но кондаын быдтысьлӧны сизьяс. Кодъясны поз и уна гожӧм чӧж пӧльзуйтчӧны сійӧн. Татшӧм горсъясӧ уръяс вӧчлӧны аслыныс шоныдик позъяс да жыкруйтӧны сэні тӧвся кадын, кытчӧдз найӧс оз аддзы налӧн медся ӧпаснӧй враг — тулан.

Митя ӧвтыштіс кинас дӧзмӧмпырысь:

— Эк-ма... Бара абу суӧдӧма...

Сеня лэптыштліс кисӧ, энлы пӧ тӧждысь кадтӧгыс, да сійӧ жӧ киӧн индіс конда шӧрвыйӧ кымын.

— Аддзан розьсӧ?..

— Аддза. Думайтан, сэтчӧ пырис?.. Гашкӧ, тышкалыштам?

— Тэ йӧймин? — быттьӧ повзьыштіс Сеня.— Вӧтлыны сійӧс садӧкысь?

Бусколӧн зіля увтӧм серти Сеня тӧдіс, мый тулан дзебсясьӧ буретш тайӧ сизь позъяс. Но кыдзи сійӧс сэтысь кыян? Кайны татшӧм кыз пу кузя, дерт, и думайтны нинӧм. А тышкалыштан—чеччыштас сэсь и мӧдас пышйыны — татшӧм вӧраинын туланыд бордъя кодь.

— Ме вежӧртны ог сяммы, кыдзи тэ кӧсъян судзӧдны сійӧс сэтысь, не кӧ тышкалӧмӧн? — шензьыштіс Митя.— Али бурджык тадзи: ӧта-мӧд вежмӧн лыйлыны розьсьыс улӧджык? Ранитны сійӧс?

Сеня босьтіс юрсьыс шапкасӧ, пыркӧдыштіс сы вылысь комӧкасьӧм лым и, другыслы вочавидзӧм пыдди, шуис понйыслы:

— Ланьт, Буско! Кылан... Ланьт!

Буско гӧгӧрвотӧма видзӧдліс Сеня вылӧ, вомтырнас апыштіс лым, мед кӧтӧдны горшсӧ, и ланьтіс. Но сылы, тыдалӧ, вывті неокота вӧлі чӧв овны, матыстчис кӧзяиныс дінӧ да мӧдіс никсыны.

— Эска тэныд, эска... Дзик пыр заводитам кыйны. Митя, тэ видзӧд розяс. Петкӧдчас кӧ, лый. Ме ӧтка пуляӧн дізьнита розьсьыс улӧджык.—

И эз лый, весиг пуляа патронсӧ бӧр сюйис патронташас.— Тадзи оз артмы. Колӧ кляптавны розьсӧ, а сэсся пӧрӧдны кондасӧ.

— И кутны тулансӧ ловйӧннас,—радлыштіс Митя.—Вот эськӧ этайӧ козйыс кӧ вӧлі матынджык конда дінас...

— Козйыс?.. Идея!.. Сійӧ коз вывсяньыс ми и кляпталам розьсӧ. Тӧдан кыдзи?.. — И Сеня висьталіс.

Регыд мысти сійӧ киын вӧлі кузь зор. Зор помсӧ вӧчӧма сідзи, мед розьсӧ сійӧн кляпталӧм бӧрын зорсӧ позис чегны.

Козйыс вӧлі слега кер кызта, но дзескыдінын быдмӧмла нюжаліс чуть ли не конда йылӧдз, сійӧ сулаліс конда дінсянь вит-ӧ-квайт воськов ылнаын.

Сеня каттьысис коз кузя дӧрӧм кежсьыс. Сы сьӧрысь вӧлі тайӧ кузь майӧгыс да коскас чер. Вот сійӧ кайис нин розь весьтӧдз, сывъяліс кокъяснас козсӧ. Вот сійӧ чургӧдіс майӧгсӧ кондалань, майӧгыс, тыдалӧ, вӧлі сьӧкыд, и Сеня сійӧс кутіс помӧдыс ёна векыштчӧмӧн. Буско эз вермы водзӧ чӧв овны да мӧдіс увтны. Митя кутіс ружьесӧ дасьӧн. Майӧглӧн пом инмӧдчыштліс конда дінӧ, но вильснитіс, и Сеня муртса эз мынтӧд сійӧс. Митялӧн ыркнитыштіс сьӧлӧмыс и заводитіс ёнджыка пессьыны, сьыліыс мудзис ёна чатӧртчӧмысь. А Сеня бара нин метитчис майӧгнас розьӧ. Сылы вӧлі зэв сьӧкыд кутны тайӧ майӧгсӧ, но сійӧ терпитіс и зілис веськавны майӧг помӧн горс розяс. Друг Сеня став вынсьыс сутшкис зорнас, но розьӧ эз веськав, зор помыс сатшис пуӧ, дрӧгнитіс конда пу, и тайӧ здукӧ горсйысь быйкнитіс майӧг вылӧ гӧрдов кольта... Майбыров ӧвтыштіс кинас, быттьӧ мездысис чушканысь, удитіс приметитны туланлысь виж морӧссӧ, гӧгрӧс пельторъяссӧ да горӧдіс Митялы: «Лый!» И тайӧ горӧдіӟас самӧй синъяс дорас нин югнитісны зверлӧн сьӧд моль кодь повзьӧм синъяс... Гымыштіс лыйӧм шы. Тявкнитіс пон. Орчча козйысь киссис лым, но тайӧ лымйыс пуркйӧдліс и ылынджык.

Сеня лэдзис кисьыс зорсӧ. Зор, кылӧ, шмоткысис муӧ. Дрӧжжитісны пидзӧсъяс, рудзмунӧмаӧсь кияс, лэччыны козйысь вӧлі сьӧкыдджык сэтчӧ кайӧм дорысь.

Бусколӧн гӧлӧс ӧдйӧ ылысмис. Сійӧ мӧдлас кывны то гораджыка, то дзик ланьтлас, то бара шыасьлас ярджыка, но ещӧ на ылынджык. Тулан чукльӧдліс, вӧчаліс гырысь кытшъяс.

Сук понӧльяс костті Митялӧн мунӧмыс тӧдчис ылысянь, и Сеня вӧтчис весьтасалӧмӧн.

Сюрис шор — паськыд и лёк. Вошліс туланлӧн коктуйыс, и Буско ёна кытщлалӧма. Но Митя коктуй серти Сеня аддзис, мый зверь мунӧма водзӧ.

Яг бӧрын воис вутшкӧсь нюр. Ӧти вутш костӧ Митя Кушманов вӧйлӧма и лэптӧма лым вылӧ да жугӧдӧм йи вылӧ гӧрд сім. Водзӧ котӧртӧма, быттьӧ вирӧн резсигтыр.

Выль нӧрыс йывсянь кылыштіс Бусколӧн увтыштӧм. Сеня мӧдіс котӧртны чой горув. Регыд сійӧ выльысь веськаліс вутшкӧсь нюрӧ. Вӧр ӧтарӧ шочмис да ляпкаліс, сэсся тыдовтчис куш нюр. Тайӧ кушинас йиыс вӧлі ён, и лым вылын бура тӧдчисны коктуйяс: тулан бӧрся — понлӧн, пон бӧрся — Митялӧн. Нюрлӧн мӧдар дорыс вӧлі вутшкӧсь жӧ, и Митя бара вӧйлӧма сіма гӧптӧ...

Кыліс лыйӧм шы.

— Молодец, Кушманов! — горӧдіс аслыс Сеня.— Сійӧ сэні нин!

Водзын вӧлі бара нюр и тайӧ нюрас неыджыд ді. Ді вывсянь бура мӧдіс кывны Бусколӧн увтӧмыс.

«Сідзкӧ, абу инмӧма. Но тайӧ нинӧм. Главнӧйыс сяммӧмаӧсь вӧтчыны».

Лыйӧм бӧрын тулан пырӧма муӧ, вужъяс улӧ, и Митя эз тӧд, мый вӧчны.

— Тэ гӧгӧрвоан, Сеня,—ёртсӧ аддзӧм бӧрын горӧдіс сійӧ,—ранитчис, тӧда, ранитчис! И вот пырис кытчӧкӧ эстчӧ.

Митя кажитчис сэтшӧмӧн, быттьӧ сійӧс быгльӧдлӧмаӧсь лым да сіма няйт пиын. Черыс сылӧн ӧшйӧма вӧнь костас сувтсӧн, полевӧй сумкаыслӧн кӧвйыс орӧма, фетрӧвӧй шляпаыс лоӧма няйт рузум кодь.

Бусколы перйысьны мешайтіс кыз вуж, и скӧрмӧм пон эралігтырйи, лёкысь нетшкис пиньяснас вужсӧ.

— Энлы, Буско. Пиньясыд згӧдитчасны на,— шуис Сеня да сувтіс пон местаӧ.— Сійӧ кӧ тані, некытчӧ нин оз мун. Митя, вӧчышт йыла бедь. Заводитлам корсьны сійӧс бедьнас.

Бедь вӧчӧм бӧрын Митя сувтіс караулитны. Муӧ беддьӧн чутӧдӧмысь тулан, тыдалӧ, вӧрзьӧдчис ланьтлӧминысь. Буско ещӧ на лёкысь мӧдіс увтны да перйысьны.

— Ланьт, Буско. И бурджыка видзӧд.

Беддьыс Сенялӧн вӧлі веськыд киас, а шуйгаыс кутіс двухстволкасӧ.

Буско эз ланьт. Сійӧ явӧ кыліс туланлысь зэв матын ноксьӧмсӧ и

зілис судзӧдны зверӧс. Сеня гӧгӧрвоис, мый зверлы воштысьны некытчӧ да, муӧ чутӧдӧмӧн, вӧтліс сійӧс понлань. Буско друг скӧрысь уськӧдчис, мырдысьӧн сюйис юрсӧ вуж улӧ, и пон да зверь, кылӧ, мӧдісны пурсьыны...

Вӧлӧма ай тулан, пӧрысь кань ыджда. Бӧжыс кузь да пушыд, гӧныс тыр тӧвся нин, кокъясыс ёна мунісны ош коклань, сӧмын вӧліны ичӧтӧсь.

— Молодец, Буско! — ошкыштіс Сеня да тулансӧ сетіс Митялы.— Аддзан, кутшӧм!.. Горсйысь петӧм бӧрын медся водз меным тыдовтчыштліс сылӧн виж морӧсыс... Да, чӧвлы тэ, Буско, эн усьлась!.. Мед видлалӧ Митяыс.

Митя гартыштіс туланӧн сьылісӧ.

— Кутшӧм сійӧ шоныдик! Кутшӧм небыдик!.. А Бусколы — доныс абу. Час, ме сылы, тӧдан, мый сета?

Кушманов ӧдйӧ сюйыштіс кисӧ полевӧй сумкаас, и сэк жӧ сійӧс быттьӧ кодкӧ ёна кучкис: Митя мыйыськӧ зэв ёна повзис.

— Мый тэкӧд?..

— Да, нинӧм... Сумка пыдӧсын менам вӧлі неприкосновенной запас, шоколад плитка... Тыдалӧ, кӧтасьӧма, ньӧдздӧма...

Сеня сюся видзӧдліс ёртыслы синъясас. Сылы мыйлакӧ кажитчис, мый Митя повзис не таысь.

— Он али мый верит? — быттьӧ дӧзмыштіс Митя да сумкасьыс перйис газетнӧй бумагаӧн гартыштӧм шоколад. Бумагаыс вӧлі збыльысь ёна ньӧдздӧма сіма ваысь. Но шоколадсӧ гартыштӧма свинеч бумагаӧн и сійӧ нинӧм абу лоӧма.

— А тэ повзин нин?..

Митя чегис плиткаысь вель ыджыд тор, сетіс сійӧс Бусколы да плиткасӧ бӧр сюйис сумкаас.

Кыдзкӧ друг кыкнанныс казялісны, мый ывлаыс заводитӧ рӧмдыны, а кӧтасьӧм паськӧмныс — кынмыны.

— Узьмӧдчам тайӧ ді вылын,— решитіс Сеня.— Вӧчам ноддя, и ок, кутшӧм лӧсьыда косьтысям и узям! Тэ ӧд некор на эн узьлы ноддя дінас?.. Аддзан, и кос кондаыс быттьӧ нарошнӧ сулалӧ миян дінын. Заводит пӧрӧдны. А ме сэк кості этайӧ чашйысьӧм мыр дінӧ битор песта.

Сеня лӧсалыштіс сирӧда чагъяс, чегъяліс кос увъяс и заводитіс лукйысьны лаз водзас, сэсся корсьыштіс лаз мышсьыс, пинжак зепсьыс, гач зепсьыс...

— Митя,— повзьӧмӧн гӧрӧдіс сійӧ,— истӧгным абу... Тэ гӧгӧрвоан, мый вермас лоны?..

Кушманов дугдіс керасьны. Сійӧ сӧмын ӧні тырвыйӧ гӧгӧрвоис аслас шуткалысь донсӧ. Асывнас, банька дінысь мӧдӧдчытӧдз, сылы уси тӧдвылас рытнас аддзылӧм тывкӧрт да биаиз. Найӧс Митя босьтіс сьӧрсьыс, мед видлыны кӧнкӧ биасьны. Но мед тайӧ вӧлі интереснӧйджык, Митя гусьӧн жӧ босьтіс и Сенялысь истӧгсӧ да пуктіс сійӧс полевӧй сумкаас. А ӧні, кор сэтчӧ сюйис кисӧ перйыны сэтысь шоколад плитка, медводз сюрис ки улас ньӧдздӧм да разалӧм истӧг кӧрӧбыс... Правда, сылӧн эм тывкӧрт да биаиз, кодъяс нинӧм эз лоны, кӧть найӧ и кӧтасьӧмаӧсь. Но биватшакыс?.. Сійӧ ӧд ньӧдздӧма жӧ.

— Сэсся нӧ мый мӧдам вӧчны, Митя?.. Аттӧ, сёмокасьт... И кытчӧ ме верми вошТыны истӧгӧс?..

Митялы вӧлі ёна яндзим истӧг босьтӧмысь и сійӧс кӧтӧдӧмысь, но сылӧн вӧлі тывкӧрт да биаиз вылӧ надея, и сійӧ шуис висьтавны кӧтасьӧм истӧг йылысь бӧрынджык.

— Позьӧ ӧд и не истӧг помысь биасьны,— шуис сійӧ весиг гажапырысь да матыстчис Сеня дінӧ.

— Вернӧ шуан,— гажмыштіс Майбыров.— Би пестыны позьӧ и не истӧг помысь. Миян жӧ эм огнестрельнӧй оружие. Огнестрельнӧй!—тӧдчӧдыштіс Сеня.— Ӧти лыйӧмысь дзонь пӧжар артмывлӧ. Чукӧртам пурой да гымӧбтам сэтчӧ.

— Энлы тэрмась,— ӧлӧдыштіс сійӧс Митя и перйис сумкасьыс тывкӧрт да биаиз.

— Банькаысь босьтін? — кӧдзыдапырысь юаліс Сеня.

— Талун кежлӧ сӧмын. Честное слово! Банькаӧ бӧр воӧм бӧрын пукта ас местаас.

— Тшакыс эм?

Митя копыртыштіс юрсӧ:

— Кӧтасьӧма.

Нинӧм шыавтӧг Сеня кутіс корсьны кос рузум. Перйис лаз водзсьыс нянь кӧртӧд. Но сійӧ вӧлі ёна лапмӧма, и тывкӧрт да биаиз дінысь чеччалысь бикиньяс эз вермыны кутчысьны сы дінӧ.

Рӧмыд сукмис ӧдйӧ. Ва паськӧм мӧдіс кынтыны, торъя нин Митяӧс: ва гӧптӧ кыкысь вӧйлігӧн сылӧн кӧтасьӧмаӧсь кокъясыс и гачыс.

Пу рой эз ӧзйы лыйӧмысь. Видзисны куим патрон некутшӧм пӧльзатӧг.

— Заводитлам ещӧ тывкӧртӧн. Патроныд мыйӧн пыжиалӧма? Пакляӧн кӧ либӧ небыд рузумӧн, разь ӧти патрон.

Митялӧн чуньяс дугдісны кывзысьны. Заводитісны зяткакывны пиньясыс. Патронысь дрӧб киссис му вылӧ. Но пыжиыс вӧлі кос и небыд.

— Вайлы татчӧ.

Кӧртӧн изйӧ кучкалӧмысь сявкйисны бикиньяс.

— Эстӧн сулалӧ кос кыдз. Косьышт сюмӧдсӧ. Сэсся поткӧдлы сійӧс, небзьӧд. А-а! Ӧзйыштліс! Колӧ кужны кучкыны тывкӧртнас...

Кос пакля кутсис из вылын. Чунь йылӧ кучкыссис кӧртӧн. Но Сеня век гальскис изйӧ. Друг сійӧ мӧдіс пӧлявны пыжисӧ.

— Сюмӧд меным, Митя!..

Митя уськӧдчис Сеня дінӧ. Сеня киын ӧграліс пакля.

— Матыст ӧгыр дінас сюмӧдтӧ. Вот тадз!

Сюмӧдтор заводитіс чукрассьыны. Сеня пӧляліс ӧгыр вылӧ, и ӧгырсянь ломзис би, кутчысис сюмӧдӧ.

— Ыджыдджыкӧс, Митя!.. Давай, давай!..

Ӧзйис ыджыдджык сюмӧд, ӧзйисны чагъяс, вывлань качӧдчистшынтор.

— Эм би! Молодец, дона друг! Ӧні ми тэкӧд, тӧдан, кутшӧмӧспестам!

Митя котраліс и ваяліс увъяс, кос лякбадь, пу рой. Би ӧтарӧ содіс, нюлыштіс мырсӧ, и гӧгӧр югдӧдіс,— вӧлӧмкӧ, дзик нин пемыд.

Регыд мысти гыпкысис-пӧрис кос пожӧм. Керасигӧн Митя шоналіс бӧр, и кык черӧн пусӧ кражъялісны вель ӧдйӧ.

— Велӧдчы, Кушманов ёрт! Тӧдмав олӧмсӧ пыдісяньджык,— тадырйи шмонитіс Сеня, и тайӧ шмонитӧмас кыліс победительӧн нимкодясьӧм.

Кондаыс вӧлі кыз, дін кражйыс сьӧкыд, да сійӧс сідзи и эз вӧрзьӧдны места вывсьыс.

— Тайӧ лоӧ улысса кер пыддиыс. Вылісӧ сылысь чагйыштам. Сэтшӧм жӧ чагйӧм кер пуктам сылы воча, сэсся крепитам зоръясӧн, мед оз усь вылысса керйыс. Кык кер костсӧ ӧстам. И лоас первой сорта ноддя!

И вот вӧралысьяслӧн узянін дась! Сотчӧ нин ноддя. Водан местаӧ

вольсалöма ньыв пу лыс — медся небыдсö да медся душистöйсö. Бöрладорсö потшыштöма кражйöн жö да сувтöдалöма понöльяс, мед омöльджыка ыргас кöдзыдыс мышсянь. Бедьяс вылын косьмисны шляпа, нямöдъяс, Сенялöн лаз, Митялöн вылыс гачыс. Асьныс вöралысьяс матыстласны би жарлань то öтар боксö, то мöдарсö. Паськöмыс на вылын руалiс, асьныс банйöмаöсь...

— Добра ноддяыд!— ошкыштiс Сеня.— Öтиысь пестан и кузь войбыд тырмас.

— Добра,— сöгласитчис Митя.

И сы вöсна, мый том вöралысьяслöн талун ыджыд удача и мый найö сяммисны петны зэв сьöкыд положениеысь, коді грöзитiс налы дзикöдз кынмыны тöдтöм нюрса неыджыд ді вылын, а найö, видзöдтö, сяммисны венны тайöс,— ставсьыс таысь кык друг öні чувствуйтiсны асьныс верстьö йöзöн. Вöлi окота сёрнитны, казьтывлыны, рассуждайтны.

— Мортлы би — сiйö, вокö, ыджыд делö. Мый эськö мöдiм вöчны, некö со тайö ноддяыс!

Кушманов немвиччысьтöг серöктiс:

— Салтыков-Щедринлысь лыддьылiн мойд, кыдзи öти мужик кык генералöс вердлöма?

Но сiдз жö немвиччысьтöг и дзик матын кодкö быттьö серöктiс жö. Весиг Буско лэптыліс юрсö да кывзыштiс. Вöралысьяс видзöдлiсны öтамöд вылас, чатöртчылiсны вöр пу вылö, коді би югöрын кажитчис мойдын кодь — öтилаті зарниасис, мöдласянь видзöдiс билань кыйöдчысь зверöн, коймöдлаті кажитчис дзурс пемыд стенаöн. Тайö здукö жö видзöдлiгас кык друглы первойысь уси син улас пу туганъяслöн катласьöм. Вöр пу вылысь заводитiс киссьыны лым.

— Асланым йöлöга шы, наверно, кыліс. Миянысь кындзи, тані некод оз вермы лоны. Ми öд тэкöд, Кушманов ёрт, тöдан, кытчö веськалiм?..

Сеня, дерт, бура эз на тöд, кутшöм нюрын узьмöдчисны. Но сылы друг мöдiс кажитчыны, мый найö веськалiсны буретш Биа нюрö. Ставыс уси тöдвылас öти здукöн: нюрлöн ыджджаыс, сылöн лёк славаыс, лым кузя кöмтöг котöртысь Петыр...

— Ми, зонмö, тэкöд сюрим Биа нюрö!

— Биа нюрö?..— дрöгнитiс Митя. Сiйö ставнас кыдзкö йöжгыльтчыштліс, но сэк жö гöгöрвоис ассьыс повзьыштöмсö да сёрнисö бергöдiс серамö.— Сiдзкö, татчöс олысьяс абу на ставныс эвакуируйтчылöмаöсь!

Сеня нарошнӧ гораа серӧктіс, мед бара кывны йӧлӧга шы, но некутшӧм йӧлӧга шы эз кыв. Сӧмын вӧрыс заводитіс быттьӧ шӧпкӧдчыны, ёнджыка мӧдісны ворсны би югӧрын гудрасьыс лымчиръяс да ем йылӧн моз чутӧдны шоналӧм чужӧмъяс.

— Кӧсйӧ туръб кыпӧдчыны.

— Да. Кӧсйӧ, тыдалӧ...

Мыйлакӧ лои зэв шуштӧм, сёрни орис ачыс, морӧспань улын эз ло лӧсьыд. Сеня заводитіс кульны асывнас кыйӧм уръяс. Митялы уси тӧдвылас кӧтасьӧм истӧг и таысь лои ещӧ на не ас серти. Митя ӧні видіс асьсӧ сыысь, мый эз друг висьтав Сенялы та йылысь. «Тадзтӧ позьӧ и ыджыдджыкторйысь соссьыны,— думайтіс сійӧ.— Тадз позьӧ лоны медся омӧль мортӧн».

— Мый нӧ жугыльтчин? Турӧбыс тэнӧ дзикӧдз тыртас али мый?— шыасис Сеня. Сійӧ чайтіс, мый другыс повзис Биа нюрысь, но та йылысь шуны эз вӧв лӧсьыд, да Сеня нарошнӧ гарыштіс туръб йылысь.

— Мыйла чайтан, мый турӧбысь пола?

—Да, ме прӧстӧ тайӧс шуи... Бурджык лоӧ, сёйны кӧ мӧдам дасьтысьны. Ми ӧд тэкӧд асывсяньыс сёйтӧмӧсь. А медся водз юны колӧ. Страсть ёна колӧ! Гашкӧ, ветлан нюр дорас, ваян?

— Час, кӧмася и ветла,— нюжӧдчис гачысла да нямӧдъясысла Митя.— А мыйӧн вая? Миян ӧд некутшӧм доз абу. Шляпаӧн, буди.

— Сюмӧдысь ыджыд чибльӧгъяс вӧчам. Виччысьышт, ме регыд помала. Тшӧтш ветлам.

Пемыд вӧсна юан ва эз сюр и лои сывдыны лым. Кык друглӧн вӧлі запасын порсь тшӧг, и найӧ сёйисны сійӧс няньӧн — пӧтісны бура. Лаз зептын куйліс дона зверь. Том вӧралысьяслы чӧв овны вӧлі некутшӧма оз лӧсяв. Найӧ бара лоисны гажаӧсь да варовӧсь. Но, тыдалӧ, эз кӧсйы лоны жугыльӧн и татчӧс олысь.

— Ха-ха-ха-ха! Ха-ха-ха!— друг кисьтыштіс сійӧ.

Буско эралӧмӧн уськӧдчис вӧрӧ, а вӧралысьяс быттьӧ кынмисны места вылас: мышланьын лючки сераліс морт.

Пон увтыштіс. И сэн жӧ сійӧс кодкӧ нерыштіс. Пон скӧрмис, и нерсьысь скӧрмис.

Митя мӧдіс кывны, кыдзи сылӧн юрсиыс сувтіс. Сенялӧн гӧгрӧсмисны синъясыс. Но Сенялы повны оз позь: сійӧ тані ыджыд пыдди, сувтіс, босьтіс ружьесӧ.

— Ветлам, видзӧдлам... Либӧ, энлы: вӧчам факел.

Тайӧ кадӧ Буско удитіс воны бӧр. Сійӧ вӧлі спокойнӧй.

— Ха-ха-ха-ха!— ылынджык нин кылыштіс серам.— Угу-угу! Ха-ха-ха!.. Угу!..

Майбыров Сеня скӧрысь сьӧлыштіс:

— Да, тайӧ жӧ... сёрнитысь сюзь... Вот кыдзи бӧбйӧдліс миянӧс! Тьфу!..— ещӧ сьӧлыштіс сійӧ.

Митяӧс, вӧлӧмкӧ, прамӧя дрӧжжитӧдӧ.

—Збыльысь номер!— кокньыдджыка нин лолыштіс сійӧ.— Он и тӧдлы, весьӧпӧран татчӧ.— И мӧдіс серавны ас вылас.— А ӧд ӧнӧдз эг тӧдлы, мый ме трус...

Друг сійӧ дугдіс серавны да лои жугыль.

Сеня видзӧдыштіс ёртыс вылӧ:

— Тайӧ мый: самокритика?

Вочавидзӧм пыдди Кушманов мӧдіс лӧсьӧдчыны водны: перина пыдди — ньыв пу лыс, юрлӧс пыдди — пес чурка, эшкын пыдди — ватникыс. Сенялӧн вольпасьыс татшӧм жӧ.

Найӧ водісны воча юр.

— А гортӧ талун рыт локтасны гӧстьяс,— шыасис Сеня.— Наверно и миянӧс тшӧтш виччысьӧны. Ми ӧд тэкӧд кӧсйысим воны талун рыт.

Но Митя эз шыась, лэдзчысис узьӧм улӧ.

БИА НЮРЛӦН ТАЙНА

Дзурыд лым усис ёнджыка, гартчис би югӧрын вӧсньыдик тюль мотокъясон, одно дзормодіс вор пулысь весиг сэтшом местаяс, кытчӧ таӧдз эз на вӧв сибалӧма первойя лым. Кушӧсь да вежӧсь колисны сӧмын ноддядорса понӧльяс да му вылӧ вольсалӧм лыс — лымчиръяс на вылысь сылісны би шоныдысь.

Митя Кушманов сідзи эз и вермы унмовсьыны. Сійӧс мучитіс выль чувство, ас йывсьыс сэтшӧм дум, кодлысь содержаниесӧ кызвыннас лои висьталӧма нин кывйӧн: «А ӧд ӧнӧдз эг тӧдлы, мый ме трус». И кымын думайтіс тайӧ кывъяс йывсьыс, сымын мӧдіс ёна йирны сылысь морӧспанювсӧ. Ӧд мый артмӧ збыльвылас?.. Йӧз пыльӧмӧ шедӧм кӧчӧс немдумыштӧг босьтны кӧсйӧм петкӧдлӧ Митяӧс этшавылӧ челядьруаӧн.

Сенялысь истӧг дзебӧм муртса эз помась ыджыд бедаӧн. Сюзьлӧн сёрнитӧм кажитчис код тӧдас мыйӧн...

Ноддя сотчис рӧвнӧй да жар биӧн. Керъяс удитӧмаӧсь нин топавны ӧта-мӧд дінас кузяла, и кельыд ӧгырӧн ломалысь кык кер костсянь судзӧдчисны нювны выліса керсӧ лӧз нисьӧ гӧрд би кывъяс. И сӧмын ноддя помыс, коді инмис конда мыр дінӧ, сотчис мырйыскӧд ӧтув ыджыдджык биӧн.

«А мыйла нӧ ме ог косьты полевӧй сумкаӧс?— би вылӧ видзӧдігӧн усис тӧдвылас Митялы.— Сы пытшкын ӧд менам дзонь сіма гӧп».

Сумкалысь джынсӧ торйӧдӧма перегородкаӧн, и ӧти джынйыс, кӧні куйлісны рисуйтчан блокнот, карандашъяс, патронъяс да компас, вӧлі кос. Мӧд джынйыс збыльысь кажитчис няйт гӧптӧн. Кушманов видзӧдліс ёртыс вылӧ, топыда-ӧ узьӧ сійӧ, кӧтасьӧм истӧгсӧ мӧдліс нин шыбитны биӧ и эз шыбит, а разӧдіс би жар водзӧ косьмӧм нямӧд вылӧ. Сумкасӧ ӧшӧдіс ув йылӧ, ноддялань восьтӧмӧн.

Лымчиръяс ёна чутӧдісны восьса сьыліӧ, чужӧмӧ и киясӧ. Митя чӧвтіс пельпомъяс вылас ватниксӧ да пуксис билы паныд: сылы лои окота видзӧдлыны компас вылӧ, окота рисуйтны ноддясӧ.

Но мый тайӧ?.. Компаслӧн стрелка некыдз эз кӧсйы сувтны ӧти местаӧ. Сійӧ быттьӧ изӧймитӧма кӧдзыдысь и ёна дрӧжжитіс, шыбласис то ӧтарӧ, то мӧдарӧ. Митя пуктіс компассӧ му вылӧ: сійӧ чайтіс, мый компасыс дзӧрӧ киын сійӧс кутӧмысь. Но тайӧ эз отсав: компас дзӧрис важмоз... Гашкӧ, сэтшӧм чувствительнӧй тайӧ компасыс? Гашкӧ, не сы серти турӧбыс? Ӧд овлӧны жӧ магнитнӧй буряяс,— Митя та йылысь лыддьыліс книгаясысь. Бушков сійӧ бушков и эм. Колӧ чайтны, и Сеня нинӧм вылсӧ оз висьтав, садьмӧдны кӧ сійӧс. «Садьмӧдны?» Митя видзӧдліс истӧгъяс вылӧ. «Мед узьӧ. Мед шойччӧ». Мыйла нӧ садьмӧдны: сідз гӧгӧрвоана — эстӧні войвыв, этані лунвыв; параллель прӧсек, код вылысь луннас кежисны веськыдвылӧ, тасянь войвылын; сідзкӧ, сылань и ковмас мӧдӧдчыны асывсяньыс. Мый тані гӧгӧрвотӧмыс?.. Бурджык рисуйтчыштны, пӧльзуйтчыны моментӧн: ӧд оз зэв унаысь лӧсявлы узьны ноддя дорын, оз!

Би югӧрын век гартчисны лымйысь кыӧм вӧсньыдик тюль мӧтӧкъяс, шувгис вӧр, ноддя быттьӧ нарошнӧ зільджыка ворсіс лӧз нисьӧ гӧрд би кывъясӧн, мед кыдз позьӧ лӧсьыдджыка позируйтны. Дерт, тані, места вылас, гижны дзонь картина эз позь, тані позис вӧчны лоана картиналы:

сӧмын набросокъяс, вариантъяс, тӧдмавны пропорцияяс. Но Митя сэтшӧма ылалiс рисуйтчӧмӧн, мый вунӧдiс дзик ставсӧ, весиг ас йывсьыс. Сылӧн карандашыс ӧдйӧ-ӧдйӧ котралiс рисуйтчан блокнот бумага вывтi; артмалiсны линияяс, теньяс, полутеньяс; тырис листбок, ковмисны цветнӧй карандашъяс, и найӧ сiдзжӧ мӧдiсны котравны бумага лист вывтi. Рисунокыс друг эз кажитчы, и рисуйтчысь кресталiс сiйӧс медся сьӧд карандашӧн; ставыс заводитчис выль листбок вылын и выльысь; сэсся помасис и тайӧ листбокыс, та бӧрын воссис ещӧ выль,— ыджыд вынӧн ӧзйыштӧм фантазиялы колiсны бумага эрдъяс. Митялы усины тӧдвылас ур кыйӧм, сьӧла, зор кузя котӧртысь тулан, и ставсӧ тайӧс сiйӧ содтiс ноддя рисуноклӧн ӧти вариант дiнӧ — козйӧ ӧшӧдiс усьысь ур, пожӧм киль ув вылӧ пуксьӧдiс сьӧлаӧс, кондаӧ тшукӧдӧм майӧг кузя котӧртӧдiс кань модаа зверӧс,— збыль тулансӧ вӧчас бӧрынджык.

Мышланяс мыйкӧ вӧрзьыштiс, и Митя Кушманов зэв ёна дрӧгнитiс. И кӧть сiйӧ аддзис нин, мый тайӧ вӧрзьӧдчис унйывсьыс Сеня, лӧсьыдтӧм ыркыд шымыртлiс став тушасӧ, а киясыс асьныс судзӧдчисны нямӧд дiнӧ, код вылын косьмисны истӧгъяс. Творческӧй вдохновение вошис кытчӧкӧ, быттьӧ эз и вӧвлы.

Ноддя удитӧма сотчыны керджынйӧдзыс нин; биватшак, истӧг и мукӧд кӧтасьлӧмторъяс косьмӧмаӧсь, и Митя тэчис найӧс сумкаӧ бӧр да водiс.

Лун чӧжӧн мудзӧм да волнуйтчӧм вӧчисны ассьыныс делӧ: Кушманов унмовсис дзик пыр, кыдз сӧмын пуктiс юрсӧ пес вылӧ.

Багатырскӧй унмӧн узис и Сеня. Сiйӧ садьмис сӧмын сэк, кор ноддялӧн кольӧмаӧсь куш гӧрбыльясыс нин. Ичӧтджык би вӧсна кынмыштӧма. Узьсьӧма тырвыйӧ. Кольӧм лунся мудз быттьӧ абу и вӧвлӧма. Ёртыс вылысь шебрӧдсӧ лӧсьӧдыштӧм бӧрын Сеня матыстчис би дорӧ, мӧдiс шонтысьны.

Вӧр ӧнi кажитчис нето еджыдӧн, нето гудырӧн. Би югӧр сайын пуяс тыдалiсны кутшӧмкӧ аслыссяма ру вуджӧръясӧн.

Буско садьмис жӧ, нюжмасьыштiс места вылас, сэсся локтiс кӧзяиныс дiнӧ, нюлыштiс сылысь кисӧ.

— Кутшӧма узин?

Пон легӧдыштiс бӧжсӧ, водiс Сеня дiнӧ да водз лапаяснас мӧдiс зыравны нырсӧ.

— Да, тэнсьыд сійӧс ставнас парсалӧма туланыс! — збыльысь шензьыштіс Сеня.— А ме тӧрыт эг и аддзыв!.. Но нинӧм... Бурдас.

Сеня ещӧ думыштіс, мый туланкӧд воча пурсигӧн понлы вӧлі зэв лӧсьыдтӧм судзӧдчыны вуж улӧ, да содтіс:

— Мӧдысь лоан тӧлкаджык.

Тайӧ кадӧ Буско мыйкӧ кылыштіс: гоньгӧдіс юрсӧ, водзлань сувтӧдіс пельяссӧ.

«Сюзьыд, тыдалӧ, бара кылӧ,— уси тӧдвылас Сенялы рытъя историяыс.— Колӧ сійӧс лыйны. Школьнӧй живӧй уголокӧ бур чучело позяс вӧчны».

Но тайӧ эз вӧв сёрнитысь сюзь. Кыліс кутшӧмкӧ шпургӧм шы, быттьӧ сотчысь пуын вӧлӧма ыджыд сир комӧк, и пӧсялӧм сирыс заводитіс петны сотчысь газӧн векньыдик щельӧд. Шпургӧмыс ӧтарӧ вынсяліс, Буско мӧдіс эргыны да увтыштӧмӧн уськӧдчис конда мырлань. Сеня ёна дрӧгнитіс: сотчысь мыр увсянь быдмис лӧз би кольта!.. Сійӧ быдмис и гораммис. Буско чеччыштіс боквыв и, кажитчӧ, сюркнялыштіс бӧжсӧ. Сеня сулаліс мыр моз. Юрсиыс, кылӧ, вочасӧн кыпӧдчис, мышкуӧдыс мӧдісны визъявны кодзувкотъяс. А лӧз би кольта лои нин сю суслан судта, шумыс мӧдіс дзенӧдны Сенялысь морӧс пытшкӧссӧ, жарыс кутіс сотны чужӧмсӧ. «Колӧ садьмӧдны Митяӧс,— югнитіс Сенялӧн юрас.— Вермам сотчыны».— И уськӧдчис ёртыс дінӧ.

— Митя!.. Кылан?.. Митя!..

Кушманов кажитчис кудель зудӧс кодьӧн — кизьӧр и кокни.

— Чеччы, мися, чеччы!.. Митя!..

Сійӧ вӧлі Сеня кияс вылын нин, восьтіс синъяссӧ и нинӧм эз гӧгӧрво.

— Энлы, Сеня...

— Сувт вай... Пасьтась!..

Митялӧн кокъясыс кусыньтчисны, тушаыс исковтіс мулань.

— Митя Кушманов!..— мыйвынсьыс нин горӧдіс Сеня, и ёртыс, бура-кӧ, садьмыштліс.

— Мый сэтшӧмыс?..

— Би! Мусьыс би петӧ!

— Кутшӧм би?

— То нӧ, видзӧдлы.

И Сеня выльысь дрӧгнитіс: некутшӧм лӧз би эз нин вӧв.

— Тэ, тыдалӧ, вӧтасян,— торъя тӧждысьтӧг шуис Митя да бӧр лэдзчысис му вылӧ...

Сеня Майбыров чепӧльтыштіс ассьыс яйсӧ. Яйыс доймис.

— Ог, ме ог вӧтась. Ставыс тайӧ збыль,— шуис сійӧ асшӧрас дзикӧдз воӧм бӧрын нин. Друг сылы мыйкӧ уси тӧдвылас, синъясыс векням-мыштлісны, ачыс ставнас кыпӧдчыштліс да ускӧдчис мыр дінӧ.

Мырлӧн ӧтар джынйыс, кодарын куйліс ноддя пом, сотчӧма ставнас, сотчӧмаӧсь сылӧн и сирӧд вужъясыс, кельыд лыа пыр гоз-мӧд местаті сӧдзӧдчис пу сир дука еджыд тшын. И сӧмын ӧтилаті лыаыс кажитчис ёнджыка сотчӧмаӧн, сэні тӧдчис гӧгрӧс гӧптор, быттьӧ ичӧтик-ичӧтик кратер.

— Сідзкӧ, вот мый вӧсна тайӧ нюрыс шусьӧ биаӧн! Вот кӧні сылӧн тайнаыс!— гораа шӧпкӧдыштіс Сеня да видзӧдлыштіс ёртыс вылӧ:— Митя, волы татчӧ!.. Митя!.. Али тэ бӧр унмовсин?..

Сеня ӧвтыштіс кинас, мед пӧ узяс колӧкӧ, а меным колӧ бурджыка думыштны.

Сеня сӧмын ӧні мӧдіс бура вежӧртны, кутшӧм ёна дрӧжжитӧдіс сійӧс, кӧть эськӧ став яйыс вӧлі пӧсялӧма. Сійӧ ӧні кыліс ас пытшсьыс зэв вына да вӧвлытӧм на чувство, и та вӧсна эз вермы ни пуксьыны, ни сулавны.

Ӧні кежлӧ Сенялы вӧлі важнӧ ӧтитор: сійӧ лючки аддзыліс лӧз билысь сотчӧмсӧ, кыліс тайӧ сотчӧмыслысь шысӧ, чувствуйтіс жарсӧ. Татшӧм бисӧ татысь, тыдалӧ, аддзылӧмаӧсь коркӧ ёна важӧн нин, лыддьӧмаӧсь мутияслысь биӧн. «А, гашкӧ,— думайтіс Сеня,— и вӧралысь Петыр йӧймыліс тайӧ жӧ бисьыс?.. Но мыйся сэтшӧм би тайӧ?.. Ковмас пыр жӧ висьтавны та йылысь сиктсӧветӧ, ыстыны учёнӧйяслы юӧр... Мед тӧдмаласны».

А тайӧ кадӧ, кор Сеня Майбыров шӧйтіс ноддя дінын да арталіс ас кежсьыс, Митя Кушманов заводитіс вӧтавны мича вӧт.

Сійӧ ӧні вӧлі Сенякӧд. Биа нюрӧд войбыд ветлӧдлӧм бӧрын найӧ мӧдісны петны сэтысь. Ӧдйӧ югдіс. Петкӧдчис кыа. Мӧдіс кывны радио позывнӧйяслӧн мелодия. Позывнӧйяс вочасӧн граммисны, кыа паськаліс, и кремлёвскӧй курантъяслӧн звӧн шыӧ нин горизонт дорысь торъяліс югыд да мелі шонді, юрӧбтісны гимнлӧн кывъяс:

Свободнӧй республика семьяӧс ӧтув
Нэм чӧж кежлӧ йитіс Великӧй ён Русь...

Ставнас вӧрыс, му и ва быттьӧ ловзисны, лоисны ещӧ на мичаджыкӧн, гӧгӧр мӧдіс сьывны да чуксасьны йӧлӧга шыӧн, мыйкӧ кыпыд и вына инмӧдчис зонпосни сьӧлӧмъяс дінӧ, ышӧдыштіс найӧс, и ёртъяслы лои окота кыпӧдчыны бордъяс вылӧ да лэбны. Тырмымӧн вӧлі шеныштны киясӧн, мед торъявны му дінысь. И найӧ мӧдісны лэбны. На улын кольсассисны рӧднӧй пармаыслӧн эрдъяс, кӧні тыдалісны то сэні, то тані механизированнӧй вӧрпунктъяс; югъялісны лыдтӧм юяс, и тайӧ юяс кузя кывтіс паськыд странаса гырысь стройкаяслы войвывлӧн зарни вӧр; вежӧдісны колхознӧй муяс; тшынасисны заводскӧй трубаяс; водзӧ юргис гимн:

Славитчы, Рӧдина миян свободнӧй,
Йӧзкостса дружбалӧн зумыд оплот!

И тайӧ песня нюжалӧмкӧд ӧтув паськалісны выль эрдъяс. Митя да Сеня лэбисны лунвывса степьяс весьтті нин, кӧні шувгисны морт киясӧн быдтӧм вӧр полосаяс, кыпӧдчисны коммунизмлӧн стройкаяс — гигант-электростанцияяс, великӧй каналъяслӧн магистральяс, выль каръяс...

Митя горӧдіс другыслы:

«Правильнӧ висьталіс география кузя миян учитель: «Важ олӧм цепьясысь мездмӧм морт вежӧ мулысь чужӧмбансӧ».

«Правильнӧ,— ошкыштіс Сеня.— Вежсьӧ морт — вежсьӧ му!»

Сьӧд кымӧр пыр дзирдаліс мездлунлӧн шонді,
И Ленин великӧй югдӧдіс туй.

Гимн шымыртіс ставнас мирсӧ, и тайӧ мирлӧн став ловъяыс тӧдіс, кысянь лэбӧ тайӧ сьыланкывйыс, коді чуксалӧ овны да уджавны. Митя аддзис нин, кыдзи шонді югӧр улын заводитіс дзирдавны радейтана столица, кыдзи столица шӧрас ӧзйисны гӧрд рубинӧн вит пома звездаяс, и лои окота, лои вывті окота ӧтувтны гӧлӧс став мир пасьта юргысь священнӧй гимн дінӧ.

И Митя Кушманов мӧдіс сьывны тыр гӧлӧсӧн:

А Сталин — народнымлы вернӧйӧн быдтіс,
И уджӧ, и подвигӧ сетіс морттуй.

Сеня ӧдйӧ видзӧдліс ёртыс вылӧ.

— Давай, давай!.. Ещӧ гораджыка!— И ачыс тшӧтш нюжӧдіс:

Славитчы, Рӧдина миян свободнӧй...

Митя восьтіс синъяссӧ, дыркодь видзӧдіс то Сеня вылӧ, то ноддя вылӧ, и сӧмын та бӧрын паськыда нюммуніс.

— Но и вöт вöталі!.. Зэв жаль, мый тэ збыльвылас абу вöлöмыд мекöд.

Митялöн ёна кöдзалöма öтар бокыс, и Митя матыстчис ноддя дінö.

— Кöсъян — висьтала?

Но став сертиыс тöдчис — Сеняöс волнуйтіс мыйкö мöдтор.

— Тэ, Митя, вот мый висьтав: помнитан он тэнö садьмöдлöмтö?

— Садьмöдлöмöс?.. А мый? — дугдыліс пасьтавны ватниксö Митя.— Быттьö тай кутшöмкö би йылысь сёрнитін-а.

— Сідзкö, помнитан,— радлыштіс Сеня да мöдіс висьтавны ёртыслы аддзылöмтор йылысь, сэсся петкöдліс мыр дінысь ичöтик кратер кодь гöптор.

Митя эскис и эз эскы. Сылы кажитчис, мый Сеня ставсö тайöс вермис вöтавны жö. Но гöпторйыс... Сійö öд лючки тöдчö! Да и лыаыс сэні ёнджыка сотчöма.

— Збыльыс кö сідзи, кыдзи тэ висьталан,— медбöрын шуис Митя,— то тайö вывті интереснö.

—«Збыль кö»,— строга видзöдліс другыс вылö Сеня.— Тэ, тыдалö, челядьöн лыддян менö.

И тайö кывъяс бöрын Кушманов мöдіс тырвыйö эскыны Майбыровлы.

Найö чукöртыштісны орласьöм ноддялысь гöлöвняяс öтилаö, рытнас вöчöм чибльöгъясын сывдісны лымйысь ва да пуксисны сёйны. Сёрни, дерт, муніс таинственнöй би йылысь.

— Нюрвывса метан газ та ыджда биöн сотчыны эз вермы,— арталіс Сеня.— Сійö пö сотчö ичöтик биясöн.

— Оз ков вунöдны и мöдтор,— шуис Митя.— Му веркöсыс вöлі вель дыр кын. Тайö кын му корка улас вермис чукöрмыны уна метан. Ноддя би сывдіс мусö, газ шыбитчис петны ортсö и öзйис биысь.

Сеня думыштіс: гашкö и прав ёртыс. Сöмын вот кутшöм газ: нюрвывса али пыді мупытшса. Сенялы окота, мед эськö газыс вöлі пыді мупытшса и мед сійö вöлі сы мында жö, мыйта шуöны Саратовскöй областъысь. Но вермö-ö пыді мупытшса газ сöдзöдчыны му пластъяс пыр му веркöслань и чукöрмыны кын мулöн корка улö? Гашкö, кутшöмкö мöдпöлöс сотчысь вещество?..

— Ми тэкöд омöль геологъяс,—шыасис Сеня.—И век жö гöгöрвоана öтитор: нэмъяс чöжöн кодлыкö, коркö, и, тыдалö, не öтчыд петкöдчылöма нин тайö биыс. Мöдногöн эськö нюрсö эз шуны биаöн.

Сёйсис омöля. Кык друг век ёнджыка мöдісны гöгöрвоны, мый найö аддзисны мыйкö ыджыдтор и тайö ыджыдтор йылысь колö öдйöджык висьтавны йöзлы.

— Вöралöм йылысь талун, дерт, и думайтны нинöм,— чöвтыштіс Сеня.— Пыр жö петам пöсек вылö и — гортлань. Кажитчö, заводитö югдыны.

Посньыдик лым усис на, но төв вöлі ичöтджыкöн войнас дорысь.

— Ми кыдзи мöдам: важ коктуйöд?— юаліс Митя.

— Нюрысь петам важ коктуйöд, а сэсся компас серти. А таöдз вöчам вот ещö мый: ноддя дінö колям гижöд.

— Правильнö,— ошкыштіс Митя.— Сюмöд вылö гижам. Бумагаыд вермас кöтасьны.

— И сюмöд оз лöсяв,— эз сöгласитчы Сеня.— Гижам пöвтор вылö. Час, ме сійöс конда помсьыс поткödышта.

Пöвтор вылö гижисны, мый сэтшöмтö йöз, сэтщöмтö лунö аддзыліс-ны ноддя дорын узигöн муысь петысь би; пöвсö тайöс пуктісны вожöдöм зор помö да зорсö сатшкисны мыр дінö.

Буско эз нин вöв би дорын, и, ноддя дінысь мöдöдчигöн, Сеня кузя шутёвтіс — эн пö кольччы, Буско.

Кольöм рытся коктуйяс быттьö абу и вöвлöмаöсь: найöс шыльöдöма турöбалысь лым.

— Энлы, мед ещö югдыштас. Ми öд войвывсянь локтім, Митя?

— Ме верма ылавны, Сеня: тулан бöрся вöтлысигöн лои кытшлав-ны тайö ді вылын.

— Сідзкö, вайлы татчö компастö, видзöдлам, кодарын тасянь прö-секыс.

— Таладорын, буракö,— компассö перйигöн довкнитіс Митя.— Рыт-нас унмовсьытöдз ме видзöдлі нин компас вылад.

— Да мый тэ! Сыланьын асыв-лун. Ми жö тулан бöрсяыс мöдім вöтчыны пöсек вывсянь лунвылö.

Компас висьталіс Кушманов ног.

— Зэв тешкодь!— шензьыштіс Сеня.— Тулан бöрся вöтлысигöн, сідз-кö, ми эгö и гöгöрволöй, кыдзи чукыльтім мöдарö.

— Наверно, сідзи и артмис. Öні ковмас мунны сöмын компас серти.

Том вöралысьяс сулалісны воча чужöм. Чукрасьыштöм кос пась-

кӧмныс заводитіс нин едждӧдны посньыдик лымчиръясысь. Юръясвесьтса коз увъяс вылын жбыркъяліс пыста, корсис сёян.

— Ме пола со мыйысь,— шыасис Сеня,— тулан бӧрся вӧтчигӧн кӧ кусыньтім бӧрвыв, то матыстчим и параллель прӧсеклань, сідзкӧ, прӧсекыс матын и вермас прӧйдитны куш нюръяс вывті; ми вермам сійӧс не казявны.

Митя думыштіс бӧр босьтны ассьыс кывъяссӧ:

— Яг вылӧдз петны важ коктуйӧд, дерт, бурджык. А сэні мӧдас тыдавны.

Но рытъя коктуй омӧля тӧдчис и прамӧя югдӧм бӧрын. Кушинъястi сійӧ эз тӧдчы ньӧти. Коктуй корсьӧм вылӧ вермас мунны прӧстӧ кад.

Сенялӧн чужӧмыс лои тӧждысяна.

— Вайлы компастӧ ме киӧ. Мӧдӧдчам компас серти. Кушинъяссӧ мӧдам ордъявны, мед не прӧзевайтны прӧсексӧ. Видзӧд ёнджыка.

Дзик мышланяс мӧдіс увтны Буско, и понсӧ чукӧстісны.

Нитшкаинъястi лым лоӧма пӧшти весьтӧн-джынйӧн судта. Вӧр діяс заводитісны лоны посниджыкӧсь; діяс костыс лёк вутшка либӧ куш; кымын водзӧ мунісны вӧралысьяс, сымын паськыдӧсь лоины нюрлӧн тайӧ кушъясыс, и на вывті абу на дугдӧма гуляйтны туröб; татшӧминъясысь аддзыны прӧсек нинӧм и думайтны, он кӧ стӧч веськав прӧсек столбъяс вылӧ.

Век частӧджык лои окота сувтлыны — не шойччӧм могысь, мудзны эз на удитны,— вӧлі страшнӧ мунны водзӧ. И быд сувтлігӧн кык друглӧн синъясыс юалӧмпырысь видзӧдлывлісны ӧта-мӧдныс вылӧ: Сенялы кажитчис, мый Митялӧн сьӧд синъясыс кутӧны ас пытшкас ыджыд шог. «Навернӧ, повзис нин вошӧмысь»,— ёрт йывсьыс думыштіс Сеня и тайӧ думсьыс, мый найӧ збыльысь вермасны вошны, аслас ыркнитіс сьӧлӧмыс.

— Дерт, нюр сійӧ нюр и эм,— выльысь сувтыштлігӧн заводитіс Сеня.— Но меным кажитчӧ, мый Биа нюр улын дзебсясьӧ газлӧн либӧ кутшӧмкӧ мӧдпӧлӧс сотчысь веществолӧн ыджыдсьыс-ыджыд месторождение. Воасны геологъяс, ставсӧ тӧдмаласны, артыштасны, доложитасны правительстволы...

Митя первойсӧ шензьыштіс аслыс: мыйла нӧ ёртыслы ковмис тайӧ сёрниыс буретш öні. Öд Митя абу синтӧм, аддзӧ, кутшӧм ёна мӧдіс тӧждысьны Сеня сы йылысь, мед эськӧ лючки-ладнӧ петны прӧсек вылӧ.

Друг Сеня Майбыров меліа нюммуніс. Карӧй синъяс пыдӧсас югнитӥсны гажа бикиньяс, а видзӧдӧмыс мӧдіс кажитчыны сэтшӧмӧн, быттьӧ Сеня ылысь-ылысь аддзис мыйкӧ мусаӧс, радейтанаӧс.

— Сталин ёрт матыстчас карта дінӧ. «Видзӧдлам, шуас, тіянлысь месторождениетӧ». Тадзисӧ, дерт, геологъяслы шуас.

Митя аслыс тӧдтӧг кыкнан кинас лӧсьӧдыштіс юр вывсьыс шляпасӧ, и косьмылӧм бӧрын бара нин лошмыны удитӧм полеяс вылысь киссьыштіс лым.

— Стӧч тадзи и шуас!— сӧгласитчис Митя да нюммуніс жӧ. А Сеня висьталіс водзӧ:

— Сталин, значит, видзӧдлас и муртса довкнитас юрнас: «Озырлун ті аддзӧмныд ыджыдӧс, а местаыс неважнӧй: куим дорсяньыс уна сё километр вылӧ морт овтӧм вӧръяс и сӧмын ӧтарсянь, не ёна ылын визувтӧ ю, да ю дорас пукалӧны сиктъяс». И ещӧ сійӧ шуас: «Правительство лыддьӧ коланаӧн нуӧдны сэні паськыдджык уджъяс. Локтан пятилеткаӧ ми мӧдам сэтчӧ стрӧитны выль промышленнӧй район. Öнісянь жӧ колӧ заводитны корсьны выль кӧрттуй магистральлы трасса. Дерт, лоӧ сьӧкыд. Уна ковмас видзны йӧз вын и материальнӧй средствояс. Но большевикъяс оз повны сьӧкыдлунъясысь. Народлы пӧльза вылӧ ми вежам и тайӧ местаын мулысь чужӧмбансӧ!»

— Мулысь чужӧмбансӧ? — мыйлакӧ шензьыштіс Митя, и Сеня сюсьджыка видзӧдліс ёртыс вылӧ. Митя синъясын быттьӧ абу и вӧвлӧма сійӧ жугыль выраженіеыс, коді тӧдчис регыдӧн на таӧдз.

— Тайӧ жӧ кывъяссӧ ме тэныд висьталі вӧталігӧн, кор тэкӧд лэбим лунвыв муяслӧн эрдъяс вывті.

— Лэбим?..

— Да, лэбим... И ме тэныд шуи: «Важ олӧмлӧн цепьясысь мездмӧм морт вежӧ мулысь чужӧмбансӧ. А тэ меным вочавидзин: «Вежсьӧ морт— вежсьӧ му!»

— Тэ, сідзкӧ, збыльысь интереснӧй вӧт вӧталӧмыд! — радлыштіс Сеня ёнджыкасӧ сы вӧсна, мый другыслӧн настроениеыс лои кыпыджык.—Та йылысь тэ меным паськыдджыка висьтав бӧрынджык. Ладнӧ?

— Ладнӧ, висьтала.

— А öні мӧдӧдчам водзӧ.

— Колӧ мӧдӧдчыны.

Буско воис кӧзяева дінӧ найӧ коктуйӧд, мӧдліс мунны наысь водзын и бергӧдчис бӧр.

Сеня эз шутьляв ни эз видзӧд пон бӧрся: сійӧ став вниманиесӧ вӧлі веськӧдӧма компас стрелка вылӧ да пӧсек корсьӧм вылӧ. Вӧр діяс мӧдісны дзикӧдз бырны, бутшкаинъяс — шыляссьыны, и ещӧ недыр муныштӧм бӧрын вӧралысьяс син водзӧ петкӧдчис помтӧм куш нюр. Лӧньӧмӧн нин кажитчысь туръӧб тані гартчис на негырысь тӧвныръясӧн.

Сеня лӧсьӧдыштіс мыш саяс волысалӧм ружьесӧ, чышкыштіс кинас кымӧс вывсьыс пӧсьсӧ:

— Сэсся нӧ мый мӧдам вӧчны, Митя?

— Ог тӧд мый...

И Митя синъясын бара мӧдіс тӧдчыны жугыльмӧм, и тайӧ жугыльмӧмыс ӧні вӧлі ещӧ на тӧдчанаджык.

— А тэ мый думайтан, Буско?

Пон сулаліс жӧ и, кыдзи кажитчис Сенялы, видзӧдіс нюр вылӧ сэтшӧм ногӧн, быттьӧ эз гӧгӧрво, мыйла сійӧс вайӧдісны татчӧ.

— Бусконым пыр на локтӧ миян бӧрся восьлӧн,— висьталіс Митя.— Воыштас — пуксьылас, бара воыштас — бара пуксьылас... Тыдалӧ, зэв жаль кольны сійӧс, кодӧс увтіс.

Сеня ӧдйӧ воськовтыштіс понланьыс.

— Тэ, шуан, Митя, сійӧ дыша воис миян бӧрся?— И вочакыв виччысьтӧг видліс Бусколысь нырсӧ: Сеня Майбыровлы усис тӧдвылас дедыслӧн сёрни: «Вӧралысь пон кӧ заводитӧ талявны кӧзяиныслысь коклябӧрсӧ,— шуліс сійӧ,— первой видлы сылысь ныръывсӧ. Кос кӧ ныръылыс — пон висьӧдчӧ». Но Бусколӧн нырыс эз вӧв кос.

— И ещӧ тэныд кӧсъя висьтавны, Сеня... Кодыр ме видлалі компас, то сылӧн стрелкаыс некыдз вӧлі оз вермы сувтны ӧти местаӧ.

— Киад кутігӧн сійӧ век дзӧрлӧ.

— Ме пуктылі му вылӧ. Сэні дзӧрӧ жӧ.

— Му вылӧ?— Сенялы тайӧ кажитчис зэв интереснӧйӧн.— Сідзкӧ, зон, колӧ видлыны.

Южды штісны лым, пуктісны сы вылӧ компас. Видзӧдыштісны. Митялы кажитчис, мый стрелка дрӧжжитӧ ещӧ на ёнджыка ноддя дінын дорысь.

— Тайӧ вермас лоны кӧрта кӧлуй матын лӧсялӧм вӧсна,— шыасис Сеня.— Ну бӧрлань менсьым и ассьыд ружьеяс и черъяс.

Коктуйöд бöрлань мунігöн Митя аддзыліс, кыдзи Буско радпырысь мöдöдчис сы водзын и эз бергöдчы, кодыр Митя бöр локтіс Сеня дінö.

— Тан мыйкö неладнö,— компас дінын кекурвидзöмысь чеччис Сеня.— Компас стрелка век сідзи дзöрö и катласьö... А кöні Бускоыс?

Митя висьталіс пон йылысь.

— Радпырысь мöдöдчис?— шензьыштіс Сеня.— Энлы, сідзкö, энлы... Сійöс колö бöр чукöстлыны татчö.

Буско ветлöма ылö нин и чуксалöм шыö бöр воис скачöн, но кöзяева дінö вотöдз сувтіс да мöдіс сідз вежнясьны, быттьö корис ас дінас: то чеччыштлас места вылас, то водыштлас либö коялыштас бöр кокъяснас лым; бöжнас ачыс öтторъя öвтчö, пельяснас ворсö.

— Мöдöдчылам бöрвыв кыкнанным, видзöдлам, мый мöдас вöчны водзö.

И кор Сеня некымынысь воськовтіс понйысланъ, сэк Буско ёна радлыштіс да уськöдчис котöртны сылань жö, кысянь воис.

— Аддзылін?— горöдіс Митя.

— Колö пröверитны компаснымöс!

— Кыдзи?

— А вот кыдзи.— И Сеня мöдіс висьтавны сэтшöмтор, мый йылысь Митя, вöлöмкö, ачыс бура тöдö: юавны вöр пулысь — кöні лунвыв и кöні войвыв. Та йылысь öд школаын велöдöны! Лунвылын шонді, и вöр пулöн увъясыс быдмöны сыланьö гырысьджыка да тшöкыдджыка; войвывланьын кöдзыдджык, и пуяслöн войвыв бокыс омöльджыка косьмö лысваысь да сы вöсна ёнджыка нитшсялö, ёнджыка сьöдöдö.

— Зэв гöгöрвоана!

— Ме тай сійö и шуа...

Важ коктуйöд мунны вöлі кокниджык, и вöралысьяс öдйö воисны первойя вöр ді вылö да зіля мöдісны тöдмавны вöр пу серти войвыв да лунвыв. Вöр пу висьталіс, мый компас ньöти яндысьтöг ылöдчö: войвыв сы серти артмö дзик мöдарын. Сеня Майбыровлöн чужöм вылас петкödчис пöсь, ки-кокыс тöдчымönъя лигышмуні,— тадзи овлö сэки, кор морт пröйдитас нин страшнöй места и друг тöдмалас та йылысь.

— Видзöдлам ещö мöд ді вылысь.

Дерт, мöд ді и коймöд ді висьталісны сійöс жö: компас сöрö!

— Но мыйла сöрö?.. Сійö жö пыр лючки уджаліс? Али нö торксис мыйлакö?

Тайӧ юалӧм вылӧ Сеня эз вочавидз ёртыслы: сійӧ ачыс оз тӧд, мыйла ылӧдчӧ компас. Сеня сӧмын чайтӧ, мый компаслӧн дурӧм йитчӧма бара жӧ Биа нюркӧд — нюръясын овлӧ кӧрт руда. А аслыс казьтыштіс дедыслысь кывъяссӧ: «Да, зонмӧ, быдторйыс вӧвлі. Весьӧпӧрӧмӧн волывлісны гортас Биа нюр дорын вӧралысьяс либӧ дзикӧдз эз волывны». И том вӧралысь вежӧрын ӧдйӧ-ӧдйӧ мӧдісны артмавны серпасъяс: не сӧмын котӧртӧ весьӧпӧрӧм Петыр,— Биа нюрӧ вошӧмаӧсь ас вежӧра йӧз, найӧс ылӧдӧма компас, ылӧдӧмаӧсь ӧта-мӧдныс кодь лыдтӧм діяс, лыдтӧм ӧткодь вутшкаинъяс, помасьлытӧм нюрлӧн быдногыс нюжалӧм ичӧтджык куш нюръяс.

— Колӧ ӧдйӧджык петны яг вылӧ, Митя. Колӧ тэрмасьны.

И найӧ мӧдісны тэрмасьны. Воисны нин узян ді вылӧ. Тасянь ковмис мунны важ коктуйтӧг.

— Не компас серти мунны — вӧрлӧн грамота серти.

Буско эз мӧд увтны сійӧ местаын, кӧні увтчис водз асылын. Сідзкӧ, тӧлка пон дыша вӧтчис нюрлань мунігӧн сы вӧсна, мый тӧдіс кӧзяевалысь неладнӧ мунӧмсӧ!.. Ӧні сійӧ вӧлі век водзын, ныртуйсӧ кутіс яглань, и, кодыр вӧралысьяс мӧдісны матысмыны яг дінӧ нин, колис найӧс да мӧдіс увтны.

— Кодӧс сійӧ тадзсӧ увтӧ?— юаліс Митя.

Пон збыльысь увтчис не сідзи, кыдзи увтлӧ уръясӧс, но сы гӧлӧсын эз кыв и сэтшӧм скӧралӧм, кутшӧм овлӧ гырысьджык зверьясӧс увтігӧн.

— Локтам — аддзам,— вочавидзис Сеня.— Миянлы ӧд сылань жӧ мунны.

Мича яг вылысь Буско тыдаліс вель ылысянь. Пожӧм вывсянь сылы кодкӧ воча шыасьлывліс.

— Чукчи,— вашнитіс ёртыслы Сеня да ӧдйӧ вежис ружьесьыс ур зарядъяс гырысьджык дрӧбъя патронъясӧн.— Тэ сулавлы тані.

Чукчи пукаліс кыз ув вылын да, увлань видзӧдӧмӧн, котӧдчис понлы воча. Синдоръясыс сылӧн быттьӧ ӧзйисны ӧмидз рӧмӧн, бӧжыс паськалӧма ыджыд сьӧд веерӧн, пӧрысьысла гӧныс кытсюрӧ быттьӧ дзормӧма.

Сеня гымыштіс-лыйис кыкнан стволсьыс пӧшти ӧтпырйӧ. Чукчи уси му вылӧ мыйтакӧ лэбыштӧм бӧрын.

— Вай татчӧ, Буско!

Пӧтка вӧлі кило вит-квайта, пон вайис сійӧс воськолӧн. Вайис и пуктіс Сеня кок улӧ.

— Молодец, Буско! Ошка!— понсö малыштіс Сеня.— Тэкöд, тыдалö, збыльысь он йöрмы.

— Энлы, Сеня,— котöртыштіс Митя.— Менам öд кольліс на шоколадыд. Буско, кöсъян шоколад? Дерт жö, кöсъян. Талун и асьным öттшöтш видлам.

— Позьö и шоколад видлыны,— нюммуніс Сеня.

Шоколадлысь вель ыджыд тор Митя сетіс Бусколы, торйöдыштіс Сенялы, босьтіс аслыс. Сэсся сюйисны чукчисö нопйö, вöр пу серти пröверитісны направление и мöдöдчисны водзö.

Буско муніс веськыда. Сюрліс и тöрыт рытся пöрöминыс, кыті вöтчисны тулан бöрся.

— Нюр дорсянь ми лоим вель ылынöсь нин. Видзöдлам компас вылö,— сувтыштліс Сеня.

Компас öні висьталіс войвывсö правильнö.

— Со тэныд!— шензьыштіс Сеня.— Биа нюрлöн ещö öти фокус.

— Настоящöй фокус-мокус!— гажаа шуис Митя.

Пröсек вылö кык друг веськалісны лунлöн мöд джынъяс нин.

ТÖЛЫСЯ РЫТ

Вöралан банька талун кажитчис гортöн кодь. Пыр жö öзйис ывлаын бипур, сы весьтö лои öшöдöма шыд пöрт.

— Миянлы öні мый медся колана?— би дінын ноксигöн варовитіс Сеня.— Не усьны кок йылысь. Нуръясьыштам чукчи яйöн, неуна шойччыштам...

Митя торкис сійöс:

— Ме думысь, тайö абу на ставыс. Колö ещö вöчыштны узян пес.

Сеня шензьыштіс:

— Узян пес?.. Но талун узьмöдчыны миянлы оз позь. Первой-кö, миян вöсна, ме чайта, ёна нин тöждысьöны гортаным; мöд-кö, аски велöдчан лун; и, коймöдтор, мый миянöс тэрмöдлö, сійö, зонмö, Биа нюрлöн тайнаыс.

— Тэ, сідзкö, омöль вöралысь, Сеня,— мудера нюжöдыштіс Митя.— Вунöдömыд вöралысьяслöн законъяс йылысь.— И юаліс:— Песлысь аварийнöй запассö сотім? Сотім. Мый шуас дедыд, кор локтас татчö?.. Та йылысь тэ думыштлін али эн?

Татшӧм сёрнисӧ Сеня некутшӧма эз виччысь ёртыслысь и видзӧдліс сы вылӧ зэв меліа. Сенялы ӧні вӧлі окота кутлыны другсӧ и шуны гозмӧд бурджык кыв. Но та пыдди артмис:

— Гашкӧ, мудзин, Митя?

— Тайӧ абу помка. Пес колӧ вӧчыштны. Ме, инӧ, ветла тэнад пусигкості.

— Ветлы, инӧ, ветлы... Сӧмын черсӧ босьт менсьым. Менам лэчыджык.

Митя саяліс лымъя вӧр пӧвстӧ да, кылӧ, мӧдіс керасьны. А Сеня нюмъяліс аслыс и думайтіс, мый эськӧ вӧчны сэтшӧмтор, мед Кушманов Митя тӧдіс, кутшӧм ёна сійӧс уважайтӧ сылӧн другыс.

«Аддзи, мый вӧчны: блокнотас стих гижышта — дружба йылысь. Тайӧ стихыс мӧдас казьтывны сылы талунъя лун-войсӧ и гижанінлысь стӧч местасӧ».

Сеня мӧдіс ветлӧдлыны би дорын ӧтарӧ-мӧдарӧ, мед заводитны тэчны юрас стихъяслысь строчкаяс, а сэсся гӧтӧвӧйсӧ нин гижны Митя блокнотӧ. Идеяыс вӧлі тырвыйӧ гӧгӧрвоана: ӧтувъя тыш да удж отсалӧны бурджыка тӧдмавны ӧта-мӧдӧс; тышын да уджын шедӧдӧм дружба чорыд сплав кодь. А-а!.. «Чорыд сплав кодь». Сравнениеыс шогмана. «Сплав» кывсӧ колӧ вӧчны рифмаӧн; колӧ аддзыны татшӧм жӧ звучаниеа мӧд кыв — рифмалы гозпӧвсӧ, шуам, «став», «сяв»... Оз, тадзи оз артмы. Идея бӧрын главнӧйӧн Маяковский лыддьӧ ритм. «Ритм — быдсикас поэтическӧй вещлӧн подув, сійӧ муно сы пыр грымгӧмӧн». Но кытысь босьтны тайӧ колана ритмсӧ?

Том гижысь видзӧдліс вӧр вылӧ, небесаӧ. Вӧр быттьӧ вуграліс: сӧмын вӧсньыдик йыла козъяс муртса довкйӧдлісны туганъяснас. Небесаыс — мӧдарӧ, кажитчис садьмысьӧн, ловзьысьӧн: кымӧръяс кыпӧдчӧмаӧсь вылӧджык, лэбӧны кокниа, ӧти-мӧдлаті небесаыс воссьышталӧма. «Сідзкӧ, вой кежлас сійӧ вермас воссьыны дзикӧдз, и лоас тӧлыся»,— югнитіс юрас Сенялӧн, дерт, сӧмын югнитіс; Сенялы колӧ аддзыны ритм. Гашкӧ, тайӧ небесасьыс, вӧрсьыс?.. Вежӧр заводитіс корсьны... Вежӧр пыр прӧйдитіс вӧравны мӧдӧдчан луно югыд вӧр, сылӧн сӧстӧм горыс; кылыштіс пожӧмъяслӧн шувгӧм шы, кӧнкӧ быттьӧ дзуртыштіс пу, и тайӧ дзуртыштӧмыс ловзьӧдіс паметьын банька дінӧ сюмӧда биӧн мунӧм; вӧрлӧн шумыс вынсяліс, дзуртӧм шыыс лои гораджыкӧн да лӧсьыдтӧма прӧйдитыштіс морӧспань улӧд. Но ставыс тайӧ ӧні вӧлі сӧмын казьтылӧм, и

Сеня зілис аддзыны сэтысь не асьсӧ, кыдзи Митякӧд тшӧтш мунӧ ярмӧм стихия кытшын,— тайӧ стихияысь Сеня корсис аслас стихотвореииелы ритм. И сійӧ, кажитчӧ, заводитіс чужны... Колӧ бумага. Гижтӧг оз артмы. Колӧ бумага вылӧ...

Митялӧн сумкаыс ӧшаліс лабаз улын ружьеяс дінын. Лоана стихлысь ритмсӧ вомгорулас шуалігмоз Сеня босьтіс сумкасӧ, пуксис лабичӧ да перйис сумкасьыс блокнот. Блокнотсӧ кыскигӧн, тыдалӧ, мыйкӧ уси му вылӧ, но Сеня сэтшӧма тэрмасис ӧдйӧджык инмӧдчыны карандашӧн бумага дінӧ, мый бӧкӧвӧйторлысь усьӧмсӧ быттьӧ эз и аддзыв. Сійӧ восьтыштіс блокнот. Первойя листбокас вӧлі серпаслӧн сійӧ набросокыс, кодӧс Митя рисуйтліс гортысь мӧдӧдчӧм бӧрын. Сенялы тайӧ вӧлі интереснӧ, и сійӧ нуӧдыштіс сійӧс син пырыс. Набросок вылын Сеня—вӧралан паськӧма и ружьеа, видзӧдіс кытчӧкӧ ылӧ, быттьӧ мыйкӧ аддзис. Буско-лӧн фигураыс ставнас дасьтысьӧма мӧдӧдчыны водзлань. Мӧд листбок вылын тайӧ жӧ серпаслӧн карикатура. Сенялӧн ныpыс лишнӧйджык чангыля, шапкаыс турун юр кодь, лазйыс пидзӧс улӧдзыс...

Сеня эз вермы кутчысьны серӧктӧмысь, и сэк жӧ сійӧ чужӧм вылын артмыштіс шензьӧм: Митялӧн вӧліны ещӧ рисунокъяс... Ӧти листбок вылын, мӧд вылын, коймӧд вылын...

— Вот тайӧ нин тешкодь,— аслыс шӧпкӧдыштіс Сеня.— Сідзкӧ, сійӧ рисуйтчӧма войнас и та йылысь меным эз висьтав. Вывті тешкодь!

Ноддя рисуйтӧма куим вариантӧн: первой ӧтнассӧ, сэсся вӧр пиын, а бӧръяас эм и вӧр, и ноддя дінын варовитӧны кык том вӧралысь, и пуяс вылӧ то ӧшӧдӧма, то пуксьӧдӧма либӧ вӧчӧма котӧртӧмӧн зверь-пӧткаӧс.

Стихлӧн ритм Сеня вежӧрысь дзикӧдз воши.

Сеня дінӧ воис Буско, исыштіс сійӧ ёкмыльсӧ, коді усьліс сумкаысь блокнот перйигӧн.

«Мый сэні сэтшӧмыс?—копыртчыштліс Сеня, босьтіс киас рузумӧ гартыштӧмтор, разис рузумсӧ и тешкодя паськӧдіс синъяссӧ.— Менам истӧг?! Кӧтӧдлӧма и косьтӧма... Менам истӧг?..»

Став вирыс шыбитчис Сенялы юрас, став гӧгӧрвотӧмыс лои гӧгӧрвоана пыр жӧ. «Сідзкӧ, со мый сотыштіс сылысь кисӧ кольӧм рытӧ, кодыр сійӧ корсис сумкасьыс шоколад?.. А ме... ме... кӧсъя гижны сылы ошкана стихъяс миян костын шедӧдӧм дружба йылысь!..» Ёна скӧрмис Сеня. Да и збыльысь! Школаын медся бур школьникъясыс — Сенялӧн

другъяс. А бӧрйис на пӧвстысь мунны вӧрӧ Митяӧс. Сеня корӧм серти Иван Павлович сӧгласитчис сетны Митялы ворсны спектакльын Сергей Тюленинлысь рольсӧ. Честнӧй друг пыдди сійӧс пуктӧмӧн Сеня висьталіс Митялы ассьыс заветнӧй мечтасӧ — лоны бур поэтӧн. И, медбӧрын, Сеня Майбыров сетліс комсомольскӧй организация водзын кыв — дасьтыны Митя Кушмановӧс пырны комсомолӧ. И друг этатшӧмтор! Митя Кушманов — скрытнӧй морт. Митя Кушманов—трус, полӧ висьтавны аслас мыж йылысь.

— Вот тэныд и чорыд сплав!— сӧдзӧдыштіс пинь пырыс Сеня да сувтыштіс ветлӧмысь: сійӧ, вӧлӧм, бара ветлӧдлӧ ӧтарӧ-мӧдарӧ.

А Митя тайӧ кадӧ пӧрӧдіс нин кос пожӧм да мӧдіс орӧдны нумӧн краж. Но тешкодь, сійӧ думайтіс буретш та йылысь жӧ—аслас рисунокъяс йылысь, кӧтасьлӧм истӧг йылысь. Ӧд мый артмӧ? Рисунокъяс йылысь ӧти кывйӧн на эз висьтав Сеня другыслы. Сылысь истӧг кӧтӧдӧм йылысь эз гарыштлы. Артмӧ зэв лӧсьыдтӧм. Артмӧ, веськыда кӧ шуны, нечестнӧ.

Орис нин пес краж. Митя сюйыштіс тасма костас черсӧ, копыртчис лэптыны кражсӧ и друг бӧр сувтыштіс.

«Сергей Тюленин эськӧ тадзи эз вӧч,— думыштіс Митя.— Сійӧ эськӧ эз пов висьтавны ёртыслы аслас мыж йылысь ни эз мӧд дзеблавны сыысь рисунокъяс. Колӧ вӧчны сідзи, кыдзи эськӧ вӧчис Тюленин».

— Сеня, тэ менӧ верман шуны, кыдз тэныд лоас окота,— понӧльяс сайысь петкӧдчигас на шуис Митя.— Ме тэ водзын ёна мыжа.— И мӧдіс висьтавны истӧг йылысь история.

Сеня быттьӧ эз кыв ни краж шыбитӧмсӧ, ни Митялысь кывъяссӧ...

Лым ёна мешайтіс мунны. Улыс керка дінӧ вотӧдз, дерт, дзикӧдз рӧмдас. Но Сеня эз и думайт узьмӧдчыны. Чӧв и зумыш, сійӧ восьлаліс Митя водзын, весиг эз шутьляв понйыслы; тадзи жӧ, пӧшти нинӧм сёрниттӧг, найӧ сёйисны банька дінын чукчи яй, тадз варовиттӧг эновтісны банька.

Колис нин бӧрӧ сійӧ ягыс, кӧні кык лун сайын пемыд пиас ӧвтчисны-шумитісны пожӧмъяс, лёкысь дзуртіс пу...

Сеня чатӧртчыштіс видзӧдлыны сэзьмысь небеса вылӧ и конъясис колодаӧ. Митя панйыштіс сійӧс и сідз жӧ нинӧм шутӧг мӧдіс мунны водзас.

«Но мыйла сійӧ друг лои татшӧмӧн? — гашкӧ, дасӧдысь нин юаліс ассьыс Митя.— Аслам мыж йылысь сылы висьталігӧн сӧмын тешкодя видзӧдіс ме вылӧ, а кывсӧ быттьӧ кодкӧ томналіс. Ёна кӧ мыжа ме, пиняв, критикуйт менӧ медся чорыд кывъясӧн!.. Но мыйла тадзисӧ?..»

Ас думсьыс Сеня гӧгӧрвоис, мый колӧ мыйкӧ шуны, гашкӧ, вензьыны, пинясьны. Сійӧ, дерт, тадзи эськӧ и вӧчис, не кӧ Митялӧн сійӧс панйӧмыс — аслас мыж йылысь честнӧя висьталӧмыс. Сеня пытшкысь скӧрлунсӧ пӧдтіс Митялӧн признайтчӧмыс, и ӧні коліс кад, мед лючки артыштны, мый жӧ колӧ татчӧ шуны. Но кадыс кольӧ, а прамӧйджык вочакывйыс век оз сюр.

Пуяс костті тыдыштліс гӧгрӧс блед тӧлысь. Сійӧ петкӧдчыштліс кымӧр сайысь недыр кежлӧ и бӧр дзебсис.

Улыс керка дінӧ вотӧдз шор чаль пӧлӧн мунӧма сьӧдбӧж. Буско уськӧдчис вӧтчыны, но Сеня стрӧга шуис сылы:

— Эновт! Гортӧ лэччам!..

Пон быттьӧ шензьыштӧмӧн видзӧдліс том кӧзяиныс вылӧ: «Ӧд мурт-са на прӧйдитӧма, здук мысти позьӧ суӧдны». И бӧр петіс туй вылӧ да сюся лэптыштліс нырсӧ водзлань: сылы кылыштіс свежӧй тшын дук.

Вӧралысьяс сӧмын на удитісны кайны шор пӧкат, а Буско кыліс керка дінын нин. Сійӧ радлӧмӧн увтышталіс, тявкйӧдліс, аслысног горӧдлывліс, а сэсся весьӧпӧрӧма моз воис Сенялы паныд.

«Локтӧма! Локтӧма! Локтӧма!»— висьталіс сійӧ став аслас чеччалӧмнас и радлӧмнас.

Матвей дед вӧлі ӧтнас. Сійӧ сулаліс керка водзын и малаліс тошсӧ. Эз позь весиг тӧдны, радліс али скӧраліс сійӧ.

Сеня, дерт, гӧгӧрвоис, мый дедыс локтӧма налы паныд, но, мед тайӧ сёрниыс эз пансьы, шыасис ылысянь на:

— Тэ, дедӧ, и думыштныд он сяммы, кӧні ми вӧлім!

Матвей Иванович гӧгӧрвоис жӧ, мый ловъяӧсь да дзоньвидзаӧсь кӧтом вӧралысьяс, сідзкӧ, нинӧмла и петкӧдлыны асьсӧ найӧс корсьны воысьӧн, да гажаа юаліс:

— Кӧні нӧ?

— Самӧй Биа нюрын!

Пӧрысь кыйсьысь, кажитчӧ, чуймыштіс:

— Биа нюрын? Кыдзи ті сэтчӧ веськалінныд?

— Митя!— бергӧдчыштіс ёртыслань Сеня.— Перйыв тулантӧ.

Митя эскытӧма видзӧдліс Сеня вылӧ: «Вунӧдін нин скӧралӧмтӧ?» А Сеня стрӧга югнитіс синъяснас, кодъяс гусьӧн висьталісны: «Тайӧ мӧд делӧ...»

Митя гӧгӧрвоис.

— Туланыд тэнад нопӥын, Сеня.

— Да, вунӧді... Ме ордын и эм.

Матвей дед босьтіс киас культӧм на дона зверӧс.

— Висьталӧй ставсӧ, кыдзи вӧлі делӧыс... Либӧ энлӧй... Керкаас пырам да сэні. Ме ӧд пыльӧмъяс кыйны локті, шедӧмаӧсь кӧчьяс, мӧдам сёйны кӧч яй...

Керкаын пач ломтысис яра. Плита розьын сулаліс чугун — пуктӧма пуны кӧч яй. Матвей дед кывзіс Сенялысь висьтсӧ и нюмъяліс.

— Но самӧй интереснӧйыс водзын на, дедӧ... Ноддя дінӧ ми водім узьны. Унмовсим. Сэсся ме садьми.

Сеня висьталіс ставсӧ, кыдзи аддзыліс муысь петысь би, кыдзи найӧс ылӧдліс компас,— ставсӧ, ставсӧ! Эз висьтав сӧмын кӧтасьӧм истӧг йылысь.

Матвей дед бура тӧдіс внукыслысь авъя характерсӧ и лои зэв серьёзнӧйӧн.

— Ті, пиян, аддзылӧмныд вывті интереснӧйтор. Гашкӧ, сэні ыджыд озырлунъяс эмӧсь. Та йылысь колӧ висьтавны учёнӧйяслы. Войсӧ шойччыштад, и асывнас — марш гортӧ.

— Мыйла асывнас, дедӧ? Ми пырысьтӧм-пыр мӧдӧдчам. Рытыс кӧсйӧ лоны тӧлыся, мунны лоас югыд. Сідз ӧд, Митя?

— Ме дась,— югнитісны синъясыс Митялӧн. «Сідзкӧ, збыльысь бӧр бурасьӧма мекӧд»,— думыштіс Сеня йылысь.

Матвей дед эз мӧд ӧлӧдны томйӧзӧс. Сылы и аслыс ӧні вӧлі окота ӧдйӧджык воны гортӧ.

Вӧр туй вочасӧн паськаліс. Вуджрасисны пуяс. Тӧлысь югӧрын тайӧ пуясыс кажитчисны луннас дорысь бледджыкӧсь жӧ и джуджыдджыкӧсь. Быдлаын тыдалісны кӧчьяслӧн свежӧй коктуйяс. Кӧч вӧлі зэв уна. Ловъяясыс брынькъялісны на, а пыльӧмӧ таӧдз шедлӧмаяс ӧшалісны пуясын, — найӧс сэтчӧ колялӧма бӧр лэччигкежлас Матвей дед. Со пӧрысь кыйсьыс бара кежыштліс бокӧ аслас важ коктуйӧд да петкӧдіс сэтысь коскӧдыс лямӧдӧм кын кӧчӧс.

— Гашкӧ, тӧдса кӧчыс? Нолтӧ, видзӧдлӧй, томйӧз!

Митя аддзис сійӧ шнурсӧ, кодӧс вундыліс аслас нопӥысь да кӧртавліс сійӧн пыльӧмӧ шедӧм кӧчӧс.

— Неуна тӧдсакодь...

— Ошка таысь, томӥӧз, ошка....— И водзӧ мӧдӧдчигӧн нин ещӧ содтіс: — Запискатӧ кӧсъя сетны школаса директорлы.

— Школаса директорлы?— Сеня быттьӧ садьмис.— Оз ков сетны, дедӧ. Тайӧ лоас ошӥысьӧм кодьӧн...

— Э-э!— нюжӧдыштіс Матвей дед.— Та кузя тэ менӧ эн велӧд. Бурторӥӧн и ошӥысьны абу яндзим.

Сеня эз мӧд веньзыны: сетас кӧ и мед сетас. Сеня Майбыровӧс ӧні волнуйтӧ мӧдтор: мый вӧчны Митякӧд. Висьтавны-ӧ комсомольскӧй комитетса секретарлы, мый Кушманов Митяӧс водз на примитны комсомолӧ — сійӧ вӧлӧма зэв скрытнӧй морт, полӧ висьтавны аслас мыж йылысь.

«Но ӧд Кушманов висьталіс бӧрыннас,— быттьӧ мӧд гӧлӧс шӧпкӧдіс Сенялы.— Сійӧ, тыдалӧ, ёна переживайтӧма висьтавтӧдзыс на...».

Юрӧ воисны быдсикас думъяс, и Сеня весиг эз аддзыв, кыдзи матыстчисны муяс дорӧ нин.

«Комсомольскӧй комитетса секретарь, тӧдӧмысь, юасяс гӧгӧрбок и медбӧрын вермас шуны: «Сы вылӧ и комсомол, мед отсавны Кушманов-лы бырӧдны сылысь тырмытӧмторъяссӧ...»

Думсӧ Сенялысь дзугис дедыс:

— Вот и сиктным тыдовтчис. Гашкӧ, пуксьыштлам потшъяс вылас, кӧчьясыд менӧ дзикӧдз мудзтӧдісны.

Митя быттьӧ тайӧс и виччысьӧма, пыр жӧ ускӧдчис лым вылӧ.

— Шойччӧмысь ӧткажитчылӧны сӧмын финиш дорӧ воигӧн,— шмонитыштіс сійӧ, но став сертиыс тӧдчис, мудзӧма усьтӧдзыс.

Сеня ёна жӧ мудзӧма. Сійӧ пуксис Митякӧд орччӧн да мӧдіс видзӧдны сикт вылӧ. Сикт вӧлі праздничнӧй бияса на; би югӧрын тӧдчисны гӧрд флагъяс сельсӧвет здание вылын, сельпо да колхознӧй правление керка пелӧсъясын; дзирдаліс биясӧн да ломаліс кумачӧн кык судта средньӧй школа, кӧні велӧдчӧны Сеня да Митя; сикт весьтын вӧліны кос кымӧръяс, и тайӧ кымӧръяс пӧвстӧд сунласис эзысь тӧлысь.

Сеня тувкыштіс Митялы гырддзанас:

— Лӧсьыд картина вермас артмыны, художник ёрт!

Митя Кушманов, тыдалӧ, первойсӧ эз тырвыйӧ гӧгӧрво Сенялысь кывъяссӧ. Но тадзи вӧлі первойя здукас. Друг Митя нюжӧдыштіс сьылі-

сӧ да мӧдіс видзӧдны сиктлань сэтшӧм ногӧн, быттьӧ сэтысь аддзис некор на вӧвлытӧм тор. Сылӧн чужӧмыс ставнас ыпнитіс, нырбордъясыс ворсісны, синъясыс зіля котралісны, арталісны, запоминайтісны, а вежӧрас артмис поэтическӧй серпас.

Другъяс видзӧдлісны воча син. Митя меліа вашкӧдыштіс:

— Ӧти кывйӧн — поэзия, поэт ёрт!

Сеня пӧрӧдчыштіс другыс вылӧ да топыда кутліс сійӧс.

— Настоящӧй поэзия!

Ленин нима колхозысь вӧралысь Матвей Иванович Майбыров нимкодя видзӧдіс вына, честнӧй да нинӧмысь повтӧм аслас внукъяс вылӧ.

ОГЛАВЛЕНИЕ

Матвей дед 3
Югыд вӧр 11
Вӧралан банька 22
Тулан бӧрся 29
Биа нюрлӧн тайна 41
Тӧлыся рыт 54

ВАСИЛИЙ ЮХНИН

ОГНЕННОЕ БОЛОТО

ПОВЕСТЬ

На коми языке

Оформление книги
художника ***М. П. Безносова***

ДЛЯ ДЕТЕЙ СРЕДНЕГО И СТАРШЕГО ВОЗРАСТА

Редактор *Д. Конюхов.* Техн. редактор *И. Оплеснин.*

Ц03450. Тираж 3000 экз. Заказ № 1823. Бумага $70 \times 92^{1}/_{16} = 2{,}25$ бумажных листа — 5,3 печ. листа. Уч.-изд. листов 4,6. Цена в простом переплете 2 руб. 40 коп; в коленкоровом переплете — 3 руб. 90 коп.
Подписано к печати 29/VII-52 г.

г. Сыктывкар, Республиканская типография Управления Полиграфиздата
при Совете Министров Коми АССР.

ЛЫДДЬЫСЬЫСЬЯС!

Коми Государственнӧй Издательство корӧ ыстыны отзывъяс тайӧ книга йывсьыс, кутшӧма сійӧ тіянлы кажитчис. Отзывъяс колӧ ыставны татшӧм адрес кузя: Коми АССР, г. Сыктывкар, Дом печати, Коми Госиздат.

~~2 ш. 40 коп.~~

0-24

КОМИ ГОСИЗДАТ 1952